НПАТАК
Научно-общественная газета

ՆՊԱՏԱԿ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | ՀՈՒՆԻՍ, 1994 Թ., ԹԻՎ 10 (29) | ԳԻՆԸ՝ 5 ԴՐԱՄ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ 50 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

Փառապանծ հոբելյան

Ֆ. Տ. Սարգսյան

ՀՀ ԳԱԱ ՊՐԵԶԻԴԵՆՏ

Հարգելի բարեկամներ:

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան 1993 թ. նոյեմբերին բոլորեց իր հիմնադրման հիսնամյակը:

Այս պանծալի հոբելյանը նշվում է մայիսյան արժանահիշատակ օրերին: 76 տարի առաջ, 1918 թվականի մայիսի հենց այս օրերին Սարդարապատի, Բաշ Ապարանի և Ղարաքիլիսայի տակ զավթիչների դեմ մղված հերոսական մարտերում հայ քաջորդիները վիժեցրին Հայաստանի արևելյան հատվածը նվաճելու և կովկասահայությանը ոչնչացնելու երիտթուրքական ծրագիրը: Հայերի հերոսական ոգին, հայրենիքի պաշտպանության միասնական կամքը թուրք նվաճողներին ստիպեցին հաշվի նստել նրանց հետ: Մարտական ոգին, մասսայական հերոսությունը հայոց պետականության վերականգնման, Հայաստանի առաջին հանրապետության ըստեղծման նախադրյալներ դարձան:

Հայկական ակադեմիայի ստեղծումը նոր փուլում էջ բացեց մեր ժողովրդի գիտական մտքի ու մշակույթի բազմադարյա պատմության մեջ:

Ժամանակակից գիտության տարբեր բնագավառներում իր հետազոտություններով նշանավոր հայ ժողովրդի գիտական մտքի [illegible] խավոր կենտրոնի համար հիսուն [illegible] պատմական այնպիսի սահմանագիծ է, որը հնարավորություն է ընձեռում որոշակիորեն խոսել նրա անցած արգասավոր ուղու մասին: Սակայն մեզ քաջ հայտնի է, որ Հայաստանում գիտությունը մինչև ակադեմիայի հիմնադրումը, անշուշտ, հարուստ ավանդույթներ ուներ. և հենց այդ ավանդույթները, արժեքներն ու փորձը հիմք հանդիսացան Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի զարգացման համար:

Այնուհանդերձ, ժամանակի առումով շատ կարևոր է պատմաքաղաքական այն իրադրությունը, որ Հայրենական մեծ պատերազմի ահեղ օրերին ստեղծվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան:

Խորհրդանշական է, որ այսօր նույն դահլիճում, որտեղ հռչակվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրումը, մենք նշում ենք նրա 50-ամյակը: Ընդ որում, հանրապետության համար [illegible] չափազանց դժվար պայմաններում:

Շարունակվում է Արցախի հերոսական ու սրբազան պայքարն իր ազատության ու անկախության համար: 1988 թ. մայիսի 8-ին ազատագրվեց հայոց հինավուրց Շուշին: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ստանում է միջազգային ճանաչում: Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է տնտեսական շրջափակման, էներգետիկ ճգնաժամի մեջ: Այդ հարկադրված գործոններով է ամենից առաջ պայմանավորված ժողովրդի սոցիալական ծանր վիճակը:

Ստեղծված իրավիճակը, ինստիտուտների աշխատանքների նյութատեխնիկական ապահովման անբավարարությունը, ինֆորմացիոն մեկուսացումը և էլի հայտնի մյուս պատճառները, անկասկած, իջեցրել են գիտական ներուժի մեր հնարավորությունները:

Բայց մենք իրավունք չունենք հրաժարվել մեր կարևորագույն նպատակից՝ ըստեղծել անհրաժեշտ պայմաններ, ակադեմիայի փառքը պահպանելու համար և ակադեմիայի ամբողջ մտավոր ներուժն ու կարողությունն ի սպաս դնել հանրապետության և ժողովրդի գործին:

Հայաստանում գիտության զարգացման և գիտությունների ակադեմիայի կազմակերպման գործում մեծ դեր խաղաց Խորհրդային Միության գիտությունների ակադեմիան: Երևանում, Մոսկվայում, Լենինգրադում, Սիբիրում և երկրի մի շարք այլ վայրերում կային ճանաչված շատ գիտնականներ և Միության ակադեմիայի ղեկավարությունը համոզված էր, որ նրանց համախմբումը գիտական մի կենտրոնում, հնարավորություն կտա ստեղծել միասնական ղեկավարությամբ գիտահետազոտական կազմակերպությունների կայուն ցանց և շարժման մեջ դնել նրա ներուժը: Նրա նախաձեռնությամբ դեռևս 1935 թ. Երևանում հիմնվեց ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի Հայկական մասնաճյուղ (ԱրմՖԱՆ), որը ղեկավարում էր ականավոր գիտնական, Հայաստանի երկրաբանության պրոբլեմների քաջ գիտակ, ակադեմիկոս Ֆ. Յու. Լևինսոն-Լեսինգը: 1938 թ. ԱրմՖԱՆ-ի նախագահ ընտրվեց հանրահռչակ գիտնական-արևելագետ, ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին:

Հանրապետության համար ավանդական հանդիսացող հայագիտական հետազոտություններին զուգընթաց ԱրմՖԱՆ-ի հիմնարկներում մեծ աշխատանք կատարվեց քիմիական, երկրաբանական, կենսաբանական, բժշկական, գյուղատնտեսական գիտությունների բնագավառներում: Գիտահետազոտական աշխատանքներն աչքի էին ընկնում ինչպես մտահղացման ու կատարման յուրօրինակությամբ, այնպես էլ գիտության տվյալ ուղղության առանցքային հարցերի լայն ընդգրկումներով:

ԱրմՖԱՆ-ի աշխատանքների հաջողությունները և բարձրորակ գիտական կադրերի առկայությունը հիմք հանդիսացան, Հայաստանում ինքնուրույն ակադեմիա ըստեղծելու համար: Եվ ահա 1943 թ. նոյեմբերին Խորհրդային Միության կառավարության որոշմամբ, Երևան քաղաքում հիմնադրվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան:

Այն սկզբնավորեց նոր փուլ Հայաստանի գիտության պատմության մեջ, որի արմատները գալիս են հեռավոր անցյալից— մի ամբողջ շարք գիտական կենտրոններից՝ Գլաձորում, Տաթևում, Անիում, Հաղպատում, Սանահինում, Բարձրաբերդում և միջին դարերում Հայաստանի տարբեր վայրերում գործող համալսարաններից ու ճեմարաններից:

Հայաստանում գիտության զարգացման համար հեռանկարներ բացվեցին, երբ վերահաստատվեց հայ ժողովրդի ազգային պետականությունը, ստեղծվեց Հայաստանի առաջին Հանրապետությունը (1918—1920 թթ.): Նորաստեղծ հանրապետությունն ստիպված էր գործել բարդ և դաժան պայմաններում: Այդուհանդերձ, հենց այդ ժամանակ կատարվեցին գիտության նկատմամբ պետական հովանավորությունը սահմանելու նպատակով արվող առաջին քայլերը:

Հայաստանի Հանրապետության Մինիստրների խորհրդի 1943 թ. նոյեմբերի 25-ի որոշմամբ, հաստատվեցին ակադեմիայի կանոնադրությունն ու կառուցվածքը: Համաձայն այդ որոշման, ակադեմիան հանդիսանալու էր հանրապետության գիտական մտքի և գիտահետազոտական հիմնարկների միավորման ղեկավար կենտրոնը: Կազմավորման փուլում ակադեմիան բաղկացած էր ֆիզիկա-մաթեմատիկական և բնական գիտությունների, գյուղատնտեսական գիտությունների բաժանմունքներից, որոնք միավորում էին 24 գիտահետազոտական հիմնարկություն, որից 15-ը՝ ինստիտուտներ էին:

Ակադեմիայի առաջին կազմի մեջ մտան Մանուկ Աբեղյանը (գրականագիտություն), Աբրահամ Ալիխանովը (ֆիզիկա), Արտեմ Ալիխանյանը (ֆիզիկա), Հրաչյա Աճառյանը (լեզվաբանություն), Հրաչյա Բունիաթյանը (կենսաքիմիա), Վարդան Գուլքանյանը (գենետիկա), Իվան Եղիազարովը (հիդրոէներգետիկա), Ալեքսանդր Թամամշևը (անասնաբուծություն), Միքայել Թումանյանը (գյուղատնտեսություն), Ավետիք Իսահակյանը (գրականություն), Վաչե Իսագուլյանցը (քիմիա), Սահակ Կարապետյանը (ֆիզիոլոգիա), Խաչատուր Կոշտոյանցը (ֆիզիոլոգիա), Ալեքսանդր Հակոբյանը (թերմոդինամիկա), Վիկտոր Համբարձումյանը (աստղաֆիզիկա), Լևոն Հովհաննիսյանը (բժշկագիտություն), Գրիգոր Ղափանցյանը (լեզվաբանություն), Ստեփան Մալխասյանը (բանասիրություն), Հակոբ Մանանդյանը (պատմություն), Կոնստանտին Պաֆենհոլցը (երկրաբանություն), Արսեն Տերտերյանը (գրականագիտություն), Հովսեփ Օրբելին (արևելագիտություն) և Լևոն Օրբելին (ֆիզիոլոգիա):

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի առաջին պրեզիդենտ ընտրվեց Հովսեփ Օրբելին, փոխպրեզիդենտներ՝ Վիկտոր Համբարձումյանը և Վարդան Գուլքանյանը:

Հետագա տարիներին կայացած 19 ընտրություններում ակադեմիան համալրվեց նոր իսկական և թղթակից, արտասահմանյան և պատվավոր անդամներով: Ցայսօր ընտրվել են՝ 103 իսկական անդամ և 161 թղթակից անդամ, 13 պատվավոր, 24 արտասահմանյան անդամ: Այս տարվա մայիսի 11-ին տեղի ունեցավ ՀՀ ԳԱԱ-ի ընդհանուր ժողովը: Ժողովն ակադեմիայի պատվավոր անդամներ ընտրեց Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Յուրի Սերգեյի Օսիպովին և Ուկրաինայի գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ Բորիս Եվգենիի Պատոնին:

Ակադեմիայի արտասահմանյան անդամներ ընտրվեցին. Վազգեն Պարսեղյանը (ԱՄՆ), Աբել Լայթան (ԱՄՆ), Գևորգ Չիլինգարյանը (ԱՄՆ), Արամ Չոբանյանը (ԱՄՆ), Սերժ Քերքաշարյանը (Ֆրանսիա), Կլոդ Մութաֆյանը (Ֆրանսիա), Լևոն (Պողոս) Զեքիյանը (Իտալիա), Լևոն (Պողոս) Զեքիյանը (Իտալիա), Բոլոնիեզին (Իտալիա):

Թույլ տվեք, բոլոր ներկաների անունից սրտանց շնորհավորել մեր նորընտիր անդամներին:

Այսպիսով, ներկայումս ակադեմիայի կազմում կան 38 իսկական անդամ, 63 թղթակից անդամ, 3 պատվավոր անդամ, 19 արտասահմանյան անդամ:

Ակադեմիայի անդամները, ակադեմիայում աշխատող գիտությունների հարյուրավոր դոկտորներ և հազարավոր թեկնածուներ, մասնագետներ, իրենց գիտական գործունեությամբ և հայտնագործություններով, դասական հարուստ ժառանգության հիման վրա, տարիների ընթացքում կերտեցին մեր ակադեմիայի ուրույն դեմքը: Սկզբունքային նշանակություն ունեցող աշխատություններով հարստացնելով հայրենական և համաշխարհային գիտությունը, առանձնանալով՝ հայ գիտական միտքն իր վրա գրավեց գիտական լայն հասարակայնության ուշադրությունը, դարձավ արժանի ժառանգորդը դեռևս հին դարերում պատմական թատերաբեմ ելած ժողովրդի գիտական գոհարների:

Եվ այստեղ անչափ մեծ են ակադեմիայի առաջին պրեզիդենտ Հովսեփ Օրբելու և 1947 թվականից մինչև 1993 թվի ապրիլն անընդմեջ պրեզիդենտ Վիկտոր Համբարձումյանի ծառայությունները: Ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին իր բացառիկ տաղանդի և հեղինակության շնորհիվ ապահովեց նորաստեղծ ակադեմիայի ամուր հիմքերի կառուցումը, աշխարհահռչակ գիտնական Վիկտոր Համբարձումյանի 46 տարվա հմուտ ղեկավարման շնորհիվ Ակադեմիան ձևավորվեց, զարգացավ և համաշխարհային ճանաչում ձեռք բերեց. Երախտագետ հայ ժողովուրդը բարձր է գնահատում նրանց անուրանալի ծառայությունները, հպարտանում նրանցով: Վ. Համբարձումյանն այսօր էլ որպես ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր պրեզիդենտ, ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերում ակադեմիայի աշխատանքներին:

Իր հիմնադրման առաջին իսկ օրերից, ակադեմիան ձեռնամուխ եղավ համախմբելու հանրապետության գիտական միտքը, գլխավորելու այն, գիտական վերլուծության բովով անցկացնելու հարազատ ժողովրդի բովանդակ մշակույթը, հայտնաբերելով բյուրեղացած արժեքներ՝ ազգային և համամարդկային իմաստով և դրանով իսկ իր ավանդը մտցրեց համաշխարհային գիտության գանձարանը: Ակադեմիան նպաստել է հարազատ ժողովրդի ինքնաճանաչողության բարձրացմանը, դեպի հայրենիքը, լեզուն, պատմությունը, մշակույթը գիտակցական սեր զարգացնելուն, ինքնահաստատման հավատի ամրապնդմանը, հանրապետության ժողովրդական տնտեսության զարգացմանը:

Ակադեմիայում մշակվեցին Հայաստանի գիտության զարգացման մայրուղիներն ու ստրատեգիան, սահմանվեցին նրանց իրականացման տակտիկան, կազմակերպական հիմունքները, աշխատանքի գիտա-

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

Լևոն Տեր-Պետրոսյան

«ԺԱՄԱՆԱԿՆ Է ՃՇՏԵԼ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ»

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ՀՀ ԳԱԱ 50-ԱՄՅԱ ՀՈԲԵԼՅԱՆԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՆԻՍՏՈՒՄ

Հարգելի գործընկերներ:

Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի անուրանալի դերը նշանավորող այս հանդիսությունը պատմական իրադարձությունների բերումով, համընկել է մեր նորանկախ պետության կերտման բախտորոշ շրջադարձային հանգրվանին:

Գիտությունն այսօր Հայաստանում կանգնած է նույն երկընտրանքների ու հիմնախնդիրների առջև, որոնց առջև կանգնած են հանրապետության տնտեսական և հասարակական հարաբերությունները, պետական և վարչական կառույցները:

Խորհրդային Միության փլուզմամբ խզվել են ակադեմիայի ավանդական կապերը, վերացել կենտրոնացված պլանավորման և ֆինանսավորման համակարգերը, որ բնականաբար, առաջացրել է լուրջ դժվարություններ և նույնիսկ հոռետեսական տրամադրություններ, հուսանք ժամանակավոր:

Ներկա դրությամբ ակադեմիան և ընդհանրապես Հայաստանի գիտությունը, փաստորեն կրում են այն բոլոր զրկանքները, որոնց ենթակա է մեր ողջ ժողովուրդը: Մենք քաջ գիտակցում ենք, իհարկե, որ առկա պետական հատկացումները միանգամայն անկարող են բավարարելու գիտաշխատողների թեկուզ տարրական սոցիալական պահանջները և ապահովելու գիտության զարգացման բնականոն ընթացքը: Միաժամանակ, սակայն, հարկ եմ համարում հավաստիացնել, որ պետությունն անում է այն, ինչ առայժմ հնարավոր է, թեև, իհարկե, հնարավորի սահմանը միշտ էլ առաձգական է ու վիճելի:

Ինքնըստինքյան հասկանալի է, որ նշված պահանջների համարժեք բավարարումը կախված է Հայաստանի տնտեսության զարգացման և ժողովրդի ընդհանուր կենսամակարդակի բարձրացման հնարավորությունից, որն իր հերթին պայմանավորված է ղարաբաղյան պատերազմի ավարտմամբ ու շրջափակումների վերացմամբ: Լեռնային Ղարաբաղում խաղաղության հաստատումից և շրջափակումների վերացումից հետո, վստահ եմ, եթե ոչ անմիջապես, ապա գոնե աստիճանաբար, ոչ միայն կբարելավվի Հայաստանի ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը, այլ նաև լուրջ հնարավորություններ կստեղծվեն գիտության զարգացման համար: Ուրախ եմ այս առիթով հայտարարելու, որ մենք երբեք այդքան մոտ չենք եղել խաղաղությանը, քան այսօր:

Մեր հանրապետությունը՝ ընդհանրապես և գիտությունների ազգային ակադեմիան՝ մասնավորապես, այսօր ապրում են տասնամյակների ընթացքում ձեռքբերված հաջողությունները ու նվաճումները պահպանելու և անցումային շրջանի համար անխուսափելի կորուստները նվազագույնի հասցնելու հանգրվանը: Եվ ի պատիվ ակադեմիայի, պետք է ասել, որ այս խնդիրը, չնայած ստեղծված ծանրագույն պայմաններին, նա լուծում է բավարար կերպով:

Հայաստանի անկախացման հետևանքով առաջացած նոր պայմանները ակադեմիայի առջև բնականաբար, դնում են նաև նոր խնդիրներ, որոնցից կարևորագույնը նրա կառուցվածքային վերափոխումն է:

Գաղտնիք չէ, որ իր 50-ամյա գոյության ընթացքում Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան եղել է Խորհրդային Միության միասնական գիտական համակարգի մի օղակը, և հանրապետության գիտատեխնիկական պահանջները բավարարելուց առավել գործել է այդ համակարգի զարգացման նկատառումներով ու պահանջներով: Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան իր կառուցվածքով և գիտական բնագավառների ընդգրկմամբ գրեթե պատճենել է միութենական ակադեմիայի կառուցվածքն ու ընդգրկումը: Հասկանալի պատճառներով նման դրությունը հազիվ թե համատեղելի է Հայաստանի ներկա ու ապագա պահանջների, առավել ևս հնարավորությունների հետ:

Ակադեմիայի առջև կանգնած է հանրապետության գիտատեխնիկական պահանջներից, տնտեսության զարգացման առանձնահատկություններից և իրական հնարավորություններից բխող ինքնատիպ գիտական համակարգի ստեղծման խնդիրը:

Դա չի նշանակում, իհարկե, արմատական վերափոխման ենթարկել ակադեմիայի ավանդաբար ձևավորված կառուցվածքը, հիսունամյա փորձը, ձեռքբերված նշանակալից նվաճումները այն դարձրել են Հայաստանում գիտության կազմակերպման արդյունավետ կենսաձև, որից, մեղմ ասած, կասկածելի է հրաժարվել:

Այնուամենայնիվ, գիտակցելով գիտական ամբողջական համակարգի համաչափ զարգացման անհնարինությունը, թերևս ժամանակն է ճշտել գիտության այն առաջնային (պրիորիտետային) ուղղությունները, որոնք ի վիճակի են ապահովելու հայ գիտական մտքի մրցունակությունը միջազգային ասպարեզում:

Անկախ պետականության վերականգնմամբ Հայաստանը ազատ հնարավորություն է ձեռք բերել, ինտեգրվելու համաշխարհային գիտական համակարգում: Մեր պարտքն է՝ որքան հնարավոր է արագ և առավելագույնս օգտվել այդ հնարավորությունից: Այս առումով, ես բավականին հուսադրող եմ համարում Հայաստանի ազգային ակադեմիայի ձեռնարկած քայլերը ԱՊՀ երկրների շրջանակներում գիտական համագործակցության վերականգնման և ամրապնդման, ինչպես նաև տարբեր երկրների գիտական կենտրոնների հետ նոր կապերի հաստատման ուղղությամբ:

Հաջորդ կարևոր խնդիրը, որի հրատապությունը վաղուց է գիտակցվում, բայց որն այդպես էլ դեռևս չի գտել իր բավարար լուծումը, բուհական կրթության և ակադեմիական գիտության ներդաշնակման անհրաժեշտությունն է: Չենք կարող չխոստովանել, որ մեզ առայժմ չի հաջողվել բուհական կրթության համակարգում լիովին օգտագործել ակադեմիայի մտավոր կարողությունները, և հակառակը՝ բուհական գիտությանը հնարավորություն ապահովել առավելագույնս օգտվելու ակադեմիական հաստատությունների գիտատեխնիկական բազայից, չխոսած այնպիսի զուգահեռ կառույցների՝ ամբիոնների, բաժինների, գիտախորհուրդների անհարկի կրկնությունների մասին, որն արդեն պարզապես անիմաստ շռայլություն է:

Գիտնականների բանակն այսօր Հայաստանում արհեստականորեն բաժանված է երկու մասի, որոնցից մեկը ներկայացնում են դասախոսները, մյուսը՝ գիտաշխատողները: Հուսանք, որ բուհական կրթության և ակադեմիական գիտության կազմակերպիչների սերտ համագործակցությունը ժամանակի ընթացքում կշտկի այս աններդաշնակ վիճակը:

Ես կուզեի շոշափել ևս մեկ հարց, որը թեև վերաբերում է ակադեմիայի ներքին կանոնադրությանը և այդ պատճառով դուրս է իշխանությունների իրավասության շրջանակներից, բայց որի արծարծումը, կարծում եմ, այժմեական է հոբելյանական համատեքստում: Ժամանակը չէ՞, արդյոք, լրջորեն մտածել ակադեմիական կոչումների միասնականացման մասին, վերացնելով ակադեմիայի թղթակից-անդամի հնացած և իր նախնական իմաստից զրկված աստիճանը: Չէ՞ որ ակնհայտ է, որ դա մեծապես կնպաստեր ակադեմիական կառույցի ամբողջականացմանն ու գիտական մթնոլորտի առողջացմանը:

Այս հասունացած հարցն, իհարկե, պետք է լուծվի ոչ թե կամային որոշմամբ, դեկրետով, այլ ակադեմիայի կանոնադրության կատարելագործման ճանապարհով կամ, ինչու՞ չէ, թերևս ավելի ժողովրդավարական ձևերով, ենթադրենք՝ ակադեմիայի բոլոր գիտաշխատողների հանրաքվեի միջոցով:

[illegible] այս առիթով, կարծում եմ, թերևս ավելորդ չէ թեկուզ մի քանի խոսքով անդրադառնալ նաև ակադեմիայի նկատմամբ Հայաստանի պետության ու հասարակության հրատապ ակնկալիքներին:

Այս առումով ուզում եմ ձեզ հիշեցնել հանրապետության նախագահի 1993 թ. մարտի 9-ի հրամանագրի հետևյալ կետը. «Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան հանրապետության իշխանությունների պաշտոնական գիտական խորհրդատուն է, որի կողմից ներկայացված եզրակացությունները ու առաջարկությունները ենթակա են պարտադիր քննարկման՝ պետական կառավարման համապատասխան մարմինների կողմից»:

Ոչ ամենևին քննադատության նպատակով, այլ սոսկ արձանագրության կարգով, կարծում եմ, ստիպված ենք համաձայնել, որ ակադեմիան ըստ էության այս հանձնառությունը առայժմ չի ստանձնել:

Մյուս ակնկալիքը վերաբերում է հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքում ակադեմիայի և ընդհանրապես մտավորականությանը վերապահված դերին:

Հայաստանի ներքաղաքական իրավիճակի խիստ բևեռացումը իշխանություններին և ընդդիմությանը թելադրում են խաղի համապատասխան կանոններ, որոնք շատ հաճախ, մեղմ ասած, հեռու են բանականության և քաղաքակրթության տարրական պատկերացումներից:

Թեև ոչ ոք չի կարող ժխտել, որ Հայաստանում հաստատված է խոսքի լիակատար ազատություն, բայց նաև դժվար է չխոստովանել, որ հրապարակախոսության մեջ համարյա բացակայում է անաչառ վերլուծությունը, տեսական ընդհանրացումը, քննադատությունը. նկատի ունեմ, այսպես կոչված, առողջ կամ կառուցողական քննադատությունը:

Ի տարբերություն, օրինակ, Ռուսաստանի, Հայաստանում պաշտոնական և ընդդիմադիր ձայների կռվին համարյա չի լսվում երրորդ՝ հավասարակշռող, անկողմնակալ և կայունացնող ձայնը, որն իրավամբ պետք է պատկաներ մտավորականությանը, այդ թվում՝ ակադեմիական մտավորականությանը:

Իշխանությունների և ընդդիմության գործունեության անաչառ վերլուծությունը և քննադատությունը, մտավորականության սրբազան պարտքը լինելով, այսօր անչափ անհրաժեշտ են երկրի քաղաքական կայունության և համազգային համերաշխության ապահովման տեսանկյունից, մանավանդ, հանրապետության սահմանադրության ընդունման և իշխանության մարմինների նոր ընտրությունների նախօրյակին:

Ավարտելով խոսքս, պարտք եմ համարում, Հայաստանի կառավարության և հայ ժողովրդի անունից մեծարանքի ու հարգանքի տուրք մատուցել հայկական գիտության բոլոր նվիրյալներին, ևս մեկ անգամ հավաստել գիտական մտքի զարգացման գործում ակադեմիայի բազմամյա ղեկավար, Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատվավոր պրեզիդենտ Վիկտոր Համբարձումյանի կատարած անգնահատելի դերը, հաջողություն մաղթել ակադեմիայի ներկայիս պրեզիդենտ Ֆադեյ Սարգսյանին՝ գիտության կազմակերպման դժվարին ու պատասխանատու բնագավառում և սրտանց շնորհավորել ակադեմիայի բոլոր աշխատակիցներին այս նշանակալից տոնի առթիվ:

Ուզում եմ նաև հատուկ շնորհակալությամբ գնահատել այն փաստը, որ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ծոցից ելած հազարավոր մասնագետներ այսօր հաջողությամբ ծառայում են մեր նորանկախ պետության իշխանությունների տարբեր կառույցներում:

ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՆԻՍՏ՝ ՕՊԵՐԱՅԻՆ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի հիմնադրման 50-ամյակին էր նվիրված հոբելյանական հանդիսավոր նիստը, որը տեղի ունեցավ մայիսի 25-ին, ազգային օպերայի ու բալետի թատրոնի շենքում: Գիտնականների հետ դահլիճում էին հանրապետության հասարակայնության ներկայացուցիչներ, մշակույթի գործիչներ: Այստեղ էին ՀՀ նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը, որը գլխավորում է հոբելյանական հանձնաժողովը, Գերագույն խորհրդի նախագահ Բաբկեն Արարքցյանը, փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանը, վարչապետ Հրանտ Բագրատյանը, Գեր. նախագահի առաջին տեղակալ Արա Սահակյանը, պետնախարարներ, Գեր. պատգամավորներ:

Հանդիսությանը իրենց մասնակցությունն էին բերել Հայ առաքելական ընդհանուր միության նախագահ Լուիզ Սիմոն-Մանուկյանը, ակադեմիայի արտասահմանյան անդամներ, Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի պատվիրակությունը՝ ակադեմիայի պրեզիդենտ, Հայաստանի ԳԱԱ պատվավոր անդամ Յուրի Սերգեևիչ Օսիպովի գլխավորությամբ:

Հանդիսավոր նիստը բացեց ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ Ֆադեյ Սարգսյանը:

Ապա ելույթ ունեցավ Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը (Ելույթը տպագրվում է թերթի այս համարում):

Զեկուցումով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ Ֆ. Տ. Սարգսյանը: (Զեկուցումը հրապարակվում է թերթի այս համարում):

Այնուհետև ողջույնի խոսքով հանդես եկավ Ռուսաստանի Դաշնության ակադեմիայի պրեզիդենտ Յուրի Օսիպովը: Նա հրապարակեց ակադեմիայի նախագահության ողերձը, որտեղ բարձր գնահատական է տրված հայ և ռուս գիտնականների համագործակցությանը, նրանց համատեղ կատարած հետազոտություններին, ճանաչված է հայկական ակադեմիայի ներդրումը գիտության համաշխարհային գանձարանը: Ռուսաստանի ակադեմիայի հետ գիտական կապերի և համագործակցության պայմանագրի կնքումը և գիտությունների ակադեմիաների միջազգային ասոցիացիային անդամագրվելը, ասաց նա, հավաստում են, որ Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիան կշարունակի իր լուրջ ներդրումն անել գիտության անդաստանում:

ՀՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության անդամ Ռաֆայել Ղազարյանը հրապարակեց Գերագույն խորհրդի նախագահության ողերձը, նշելով, որ խորհրդարանի այսօրվա նիստը ընդհատվել է, որպեսզի պատգամավորները հնարավորություն ունենան, մասնակցելու հոբելյանական հանդիսությանը: Ողջույնի նամակ հրապարակեց ԼՂՀ կառավարության փոխնախագահ Ժիրայր Պողոսյանը, ակադեմիայի ղեկավարությանը հանձնելով գորգագործական ֆաբրիկայի արտադրած գորգը, որը վնասվել է պատերազմի ժամանակ և վերականգնվել է:

Հոբելյանը ողջունեցին նաև Երևանի պետհամալսարանի ռեկտոր Ռադիկ Մարտիրոսյանը, ճարտարագիտական համալսարանի պրեզիդենտ Յուրի Սարգսյանը: Ընթերցվեցին ԱՊՀ երկրներից, արտասահմանյան գիտական կազմակերպություններից, անհատներից ստացված շնորհավորական հեռագրեր:

Հանդիսավոր նիստի մասնակիցների համար համերգ տրվեց հանրապետության գեղարվեստական կոլեկտիվների մասնակցությամբ:

Սարգիս ԲԱԲԱՋԱՆՅԱՆ
Արմենպրեսի թղթակից

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ 50 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

կան կազմակերպման, արդյունավետության բարձրացման, գիտության և արտադրության միջև օրգանական կապի ամբողջականացման սկզբունքները, դրանց լուծման ուղիները:

Առանձնահատուկ ուշադրություն դարձվեց գիտության այն ճյուղերի վրա, որոնք մինչև ակադեմիայի հիմնադրումը հանրապետությունում ներկայացված չէին:

Սկզբնավորվեցին գիտական նոր ուղղություններ, զարգացում ապրեցին գիտությունների այնպիսի ժամանակակից ճյուղեր, ինչպիսիք են՝ աստղաֆիզիկան, կոսմիկական ճառագայթների ֆիզիկան, ռադիոֆիզիկան և էլեկտրոնիկան, մաթեմատիկան, մեխանիկան, հաշվողական տեխնիկան և ավտոմատացված համակարգերը, քիմիական գիտությունների ժամանակակից ուղղությունները, երկրաբանությունը, երկրաշարժագիտությունը, ֆիզիկական հետազոտությունների տարբեր բնագավառները:

Ինչպես բնական, այնպես էլ հասարակական գիտությունների բնագավառում ընդլայնվեցին գիտահետազոտական հիմնարկներ, ձևավորվեցին տեսական ու գործնական կարևոր նշանակություն ունեցող գիտական նոր ուղղություններ:

Գիտության հզոր կենտրոնի վերածված ակադեմիայի հիմնարկներում նոր ուժով սկսեց հայ ժողովրդի խիզախ և ստեղծագործ միտքը: Սերտ հարաբերությունների մեջ մտնելով ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի, հանրապետությունների գիտությունների ակադեմիաների, աշխարհի տասնյակ գիտական և համալսարանական կենտրոնների հետ, ընդլայնելով իմացության սահմանները, ակադեմիան ակտիվ մասնակիցը դարձավ այն մեծ հիմնահարցերի լուծման, որոնք դրված են համաշխարհային գիտության և մշակույթի առաջընթացի մեջ, որտեղ գտնվում, համոզված ենք, նորից բարձր կհնչի նրա ձայնը, իրենց տեղը կգտնեն սկզբունքորեն նոր և ինքնատիպ աշխատանքներ:

Տեղին է ասել, որ ակադեմիայի գործուն մասնակցությամբ, Հայաստանում կազմակերպվել են գունավոր մետալուրգիայի, էլեկտրոնիկայի, մեքենաշինության, քիմիական տեխնոլոգիայի, էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների և ավտոմատացման ժամանակակից համակարգերի, սարքաշինության, կաբելային տեխնիկայի, մանրէաբանության, հիդրոտեխնիկական կառույցների մի շարք ճյուղային արտադրություններ, որոնք կարևոր տեղ են գտել հանրապետության տնտեսության համալիրի մեջ:

Սակայն, ես պետք է նշեմ, որ մենք այս հաջողություններից գոհ չենք: Մենք լավ ենք պատկերացնում, որ մանավանդ ներկա պայմաններում, ակադեմիայի հետազոտական գործունեության ուղենիշ պետք է դառնա մի շարք խնդիրների առաջնահերթ լուծումը:

Վառելիքաէներգետիկ և ժողովրդական տնտեսության զարգացման համար կենսական նշանակություն ունեցող շատ ռեսուրսներից զուրկ լինելու պատճառով, հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման ներկա փուլում և հեռանկարում կարևոր նշանակություն են ձեռք բերում հայ ժողովրդի գենետիկական պոտենցիալի, այդ թվում գիտության և հոգևոր մշակույթի բոլոր ամենայնի զարգացումը: Այդ բնագավառները կարող են հիմք ծառայել համաշխարհային շուկայում հանրապետության ամենաարագ մուտք գործելու և վերարտադրվող ռեսուրսների կայուն ու ծանրակշիռ տեղ գրավելու համար:

Փաստորեն նույն կարևորության մակարդակի վրա է դրվում հանրապետության բնական ռեսուրսների (հանքահումքային, գյուղատնտեսական, ռեկրեացիոն և այլն) օգտագործման գիտական, տեխնիկական, տեխնոլոգիական խնդիրների մշակումը և ժողովրդական տնտեսության մեջ դրանց լայն մասսայական կիրառումը:

Պետք է նկատել, որ ոչ մի երկիր համաշխարհային ճանաչման ու ծաղկման չի հասել առանց սեփական գիտության և հոգևոր մշակույթի զարգացման:

Դժբախտաբար, վերը նշված բնագավառներում հանրապետության ակադեմիան և մյուս գիտական օղակները լրջորեն հետ են մնում: Մենք միշտ չէ, որ հանրապետության համար ցավոտ այս կամ այն հարցի պարզաբանման համար հանդես ենք գալիս համապատասխան գիտական հիմնավորումներով, պարզաբանումներով: Իսկ դա մեր պարտքն է: Ժողովուրդն ունի իր ազգային ակադեմիան և իրավունք ունի պահանջելու նրա կարծիքը իրեն հուզող հարցերի վերաբերյալ:

Մենք պետք է առավել մեծ ուշադրություն դարձնենք ակադեմիայի համակարգում կիրառական հետազոտությունների և փորձարարական աշխատանքների ծավալմանը, գիտության և արտադրության կապին, նոր տեխնոլոգիաների մշակմանը, կյանքի առաջադրած առավել նոր խնդիրներին:

Դա չի նշանակում, որ ակադեմիան հեռանում է իր ավանդական հիմնարար հետազոտությունների ուղղություններից: Հիմնարար հետազոտությունները եղել են, կան և մնում են մեր ակադեմիայի գործունեության գլխավոր առանցքը:

Այժմ խիստ համառոտ վերհիշենք առանձին գիտական նվաճումներ, որոնք ձեռք են բերվել անցած հիսուն տարիներին:

Մաթեմատիկայի բնագավառում ակադեմիկոսներ Արտաշես Շահինյանի, Մխիթար Ջրբաշյանի, Սերգեյ Մերգելյանի, Նորայր Առաքելյանի և ուրիշների կողմից կոմպլեքս վերլուծության բնագավառում կատարված հիմնարար հետազոտությունները նպաստեցին Հայաստանի մաթեմատիկայի դպրոցի միջազգային ճանաչմանը: Մաթեմատիկական հետազոտությունները մեծապես ընդարձակվեցին՝ ընդգրկելով դիֆերենցիալ և ինտեգրալ հավասարումները, իրական փոփոխականի ֆունկցիաների տեսությունը և հավանականությունների տեսությունը: Մեծ կարևորություն ունեն այս բնագավառում ակադեմիկոսներ Ռաֆայել Ալեքսանդրյանի, Ռուբեն Համբարձումյանի, թղթակից անդամներ Ալեքսանդր Թալալյանի, Անրի Ներսիսյանի աշխատանքները:

1946 թ. ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի նախաձեռնությամբ ստեղծվեց Բյուրականի աստղադիտարանը, որի առաջին կարևորագույն արդյունքները եղան աստղային նոր դասի համակարգերի՝ աստղասփյուռների հայտնագործումը, որոնց դինամիկ անկայունության բազմակողմանի ուսումնասիրությամբ ապացուցվեց մեր գալակտիկայում երիտասարդ աստղերի գոյությունը: Ապացուցվեց, որ տիեզերքում աստղառաջացման գործընթացը շարունակվում է նաև այժմ մեր ժամանակաշրջանում: Այն չափազանց արգասավոր գաղափար դարձավ աստղաֆիզիկայի բնագավառի տարբեր հարցերի բացահայտման համար (ակադեմիկոսներ Վիկտոր Համբարձումյան, Բենիամին Մարգարյան, Գուրգեն Սահակյան): Մշակվեց նախաաստղային գերխիտ նյութի գոյության վարկածը, տեսականորեն հիմնավորվեց նրա գոյության հնարավորությունը:

Առաջ քաշվեց արմատապես նոր տեսակետ, որի համաձայն, գալակտիկաների ամենաակտիվ մասերը նրանց միջուկներն են:

Գիտական մեծ նշանակություն ունեն ակադեմիկոս Գրիգոր Գուրզադյանի աշխատանքները արտաքնոլորտային աստղադիտակների ստեղծման և կիրառման գործում:

Ակադեմիկոս Էմիլ Միրզաբեկյանի նախաձեռնությամբ Աշտարակում ստեղծվեց ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտը: Այդ ինստիտուտում ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանի ղեկավարությամբ ստացվել են մի շարք կարևոր արդյունքներ բարձրջերմաստիճանային և ցածրջերմաստիճանային գերհաղորդիչների, անտիֆերոմագնիսների, պլազմայի և պինդ մարմինների ուսումնասիրման բնագավառում:

Կիրառական հետազոտությունների արդյունքներն օգտագործվում են ռադիոաստղագիտությունում, հեռավոր տիեզերական կապում, Երկրի և այլ մոլորակների ուսումնասիրման համար: Շատ արդյունքներ լայնորեն կիրառվում են հաղորդաշինությունում և ռադիոտեխնիկայում:

Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում (ակադեմիկոս Միքայել Տեր-Միքայելյան) 1987 թ. սկիզբ դրվեց հանրապետությունում լազերային ֆիզիկայի բնագավառում լայնածավալ աշխատանքներին: Կազմակերպվեց ռուբինային և նեոդիմային լազերների արտադրություն: Այստեղ մշակվել է միջավայրի հետ ռեզոնանսային ճառագայթման փոխազդեցության տեսությունը, ստացվել են օպտիկական քվանտային գեներատորների և ուժեղացուցիչների հավասարումները:

Աշխատանքներ են տարվել ոչ գծային օպտիկայում նոր ուղղությունների օպտիկական քվանտային գեներատորների և ուժեղացուցիչների, օպտիկական կապի մեթոդոլոգիայում լազերային ճառագայթման տարածման հարցերի ուղղությամբ (թղթակից անդամ Ռաֆայել Ղազարյան), բյուրեղաֆիզիկայի և այլ բնագավառներում:

Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտում (տնօրեն՝ թղթակից անդամ Ալբերտ Մկրտչյան) կատարվում են ուսումնասիրություններ՝ պինդ մարմնի ֆիզիկայի, ակուստաֆիզիկայի և ծանր ջերմաստիճանային պլազմայի բնագավառներում: Հայտնաբերվել են նոր ֆիզիկական երևույթներ՝ կախված ակուստիկ դաշտերի բնութագրերից: Ստացված արդյունքների հիման վրա ստեղծվեցին իրենց նմանը չունեցող սարքեր:

Ակադեմիկոսներ Իսահակ և Արտեմ Ալիխանյանների ջանքերով 1943 թ. հիմնադրվեց Հայաստանի ԳԱ ֆիզիկայի ինստիտուտը: Արագացուցիչի ստեղծման կապակցությամբ՝ 1962 թ. ինստիտուտը մտավ ատոմային էներգիայի օգտագործման ԽՍՀՄ պետական կոմիտեի գերատեսչության:

Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի գործունեությունը ծավալվում է՝ արագացուցիչի վրա կատարվող փորձարարական հետազոտությունների, տիեզերական ճառագայթների ֆիզիկայի, արագացուցչային ֆիզիկայի, տեսական ֆիզիկայի ուղղությամբ:

Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի և Մոսկվայի համալսարանի միջուկային ֆիզիկայի ԳՀԻ-ի համատեղ աշխատանքը (Խ. Պ. Բաբայան, Է. Ա. Մամիջանյան) 1991 թ. գրանցվել է որպես հայտնագործություն:

Մեծ է երկար տարիներ ինստիտուտում աշխատած ակադեմիկոսներ Սերգեյ Մատինյանի, Գրիգոր Ղարիբյանի, Միքայել Տեր-Միքայելյանի, Համլետ Վարդապետյանի, թղթակից անդամներ Ռոբերտ Ավագյանի, Վաղինակ Չոբրաշյանի, Թինա Ասատիանիի ավանդն ինստիտուտի նվաճումներում:

Անցած հիսուն տարում ձևավորվել և աշխարհում լայն ճանաչում է գտել մեխանիկայի հայկական դպրոցը (ակադեմիկոսներ Նագուշ Հարությունյան, Սերգեյ Համբարձումյան, թղթակից անդամներ Բենիամին Աբրահամյան, Օգսեն Մամուրջյան, Վլադիմիր Սարգսյան, Գևորգ Բաղդասարյան, գիտությունների դոկտորներ Լենսեր Աղալովյան, Վարդգես Գնունի): Ստեղծվել են գիտական նոր ուղղություններ, ստացվել են գիտական նշանակալից արդյունքներ՝ առաձգականության մաթեմատիկական տեսության բնագավառում: Անհամասեռ մարմիններում լարումների համակենտրոնացման հարցերի ուսումնասիրության ուղղությամբ ստացված արդյունքները գրանցվել են որպես հայտնագործություն (հեղինակ՝ Կարո Չոբանյան): Մշակված մի շարք տեսություններ հիմք են ծառայել ժամանակակից կոնստրուկցիաների տատանումների, ամրության օպտիմալ նախագծման հիմնախնդրի լուծման համար:

Ակադեմիկոս Մարտին Կասյանի ղեկավարությամբ կարևոր աշխատանքներ են տարվել մեքենաշինության և մեքենագիտության ասպարեզներում՝ նվիրված մետաղների և քարերի մշակման տեսության հիմունքներին, մետաղահատ հաստոցների և կտրող գործիքների նոր նմուշների ստեղծման ուղղությամբ:

Հետաքրքիր աշխատանքներ են կատարվել մեխանիզմների սինթեզի տեսության, ավտոմատացված նախագծման, ռոբոտ-մանիպուլյատորների մեխանիզմների ուղղությամբ (թղթակից անդամ Յուրի Սարգսյան), էլեկտրական մեքենաների տեսության, ավտոմատացված նախագծման, բարձր հաճախականության ինդուկցիոն գեներատորների տեսության ուղղությամբ (թղթակից անդամ Հարություն Թերզյան):

Հայաստանում հաշվողական տեխնիկայի, կառավարման համակարգերի և ինֆորմատիկայի զարգացման գլխավոր ազդակ է Երևանի մաթեմատիկական մեքենաների գիտահետազոտական ինստիտուտի ստեղծումը ակադեմիկոսներ Վիկտոր Համբարձումյանի, Անդրանիկ Իոսիֆյանի, Սերգեյ Մերգելյանի նախաձեռնությամբ և այդ ինստիտուտի հետագա ձևավորումն ու զարգացումը (ակադեմիկոս՝ Ֆադեյ Սարգսյան):

ԵրՄՄ ԳՀԻ-ի ստեղծած (1958—1961 թթ) «Հրազդան» ԽՍՀՄ-ում առաջին կիսահաղորդիչների վրա կառուցված ԷՀՄ-ն էր: ԷՀՄ-ների նոր ուղղության սկիզբ հանդիսացող «Նաիրի» տիպի մեքենաների համատեղությունը, որոնց տարբերիչ առանձնահատկությունները՝ ղեկավարման ավտոմատացված ծրագրավորման կազմակերպումը, փոքր ծավալները և մատչելիությունը հնարավորություն տվեցին այդ մեքենաները լայնածավալ օգտագործել գիտության և տեխնիկայի ցանկացած ասպարեզի մասնագետների կողմից: Ժամանակին «Նաիրի» տիպի մեքենաները կազմում էին ԽՍՀՄ-ում օգտագործվող մեքենաների թվի ավելի քան 30 տոկոսը: «Նաիրիի» ինքնատիպ կառուցվածքային բացառ արտոնագրվեց Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Իտալիայում և Ճապոնիայում:

Վաթսունական թվականների վերջում ԵրՄՄ ԳՀԻ-ն ակտիվ մասնակցություն ունեցավ ԷՀՄ-ների մշակման միջազգային ծրագրին: Ստեղծվեցին մեծահամակարգ ԵՍ—1030, ԵՍ—1045 ԷՀՄ-ները (թղթակից անդամ Արման Քոչույան):

1967 թ. ծավալվեցին աշխատանքներ՝ նոր ուղղությամբ՝ կառավարման ավտոմատացված համակարգերի (ԿԱՀ) բնագավառում: Ստեղծվեցին Երկրի պաշտպանության համար կարևորագույն նշանակություն ունեցող մի շարք ժամանակակից մեծ համակարգեր, որոնք հաջողությամբ շահագործվում են (ակադեմիկոս՝ Ֆադեյ Սարգսյան): Մշակվեց և շահագործման հանձնվեց տարածքային հատուկ ԿԱՀ (ակադեմիկոս Ռոբերտ Աթոյան): 1980—1987 թթ. երկրում առաջին անգամ ստեղծվեցին բազմագործընթացային մասնագիտական հաշվողական համալիրներ ստացիոնար և շարժական կատարումներով: 1971 թ. առաջին անգամ երկրում ստեղծվեց հաշվողական կոմպլեքս և նրա հիման վրա երկաթուղային տրանսպորտի ղեկավարման ավտոմատացման միասնական ցանցային համակարգ: Հետագայում մշակվեցին մի շարք նոր մեքենաներ և կոմպլեքսներ:

Նշված համակարգերի և մեքենաների ծրագրերի և հաշվողական պրոցեսների մշակման աշխատանքների, ինչպես նաև ԷՀՄ-ների ավտոմատացված նախագծման մաթեմատիկական խնդիրների ուսումնասիրման ուղղությամբ մեծ աշխատանք է տարվել ԳԱԱ-ի **ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտում** (տնօրեն՝ թղթակից անդամ Յուրի Շուքուրյան): Լայն ճանաչում են ստացել մաթեմատիկական տրամաբանության և ալգորիթմների տեսության, գծային կոդավորման տեսության, արհեստական բանականության, պատկերների վերամշակման օրթոգոնալ արագ ձևափոխությունների մաթեմատիկական տեսության, կերպարների ճանաչման բնագավառներում ստացված հիմնարար արդյունքները:

Ինստիտուտը ծավալուն աշխատանք է կատարում համակարգչային տեխնոլոգիաների և ավտոմատացված համակարգերի մշակման և ներդրման բնագավառում:

Հայաստանի էլեկտրաէներգիայի, ատոմային էներգետիկայի, ավտոմատ համակարգերի զարգացման, էլեկտրատեխնիկական արդյունաբերության կազմավորման, էլեկտրատեխնիկայի և ավտոմատիկայի բնագավառներում բարձր որակավորման գիտական կադրերի պատրաստման գործում նշանակալի ավանդ են մուծել ակադեմիկոսներ Անդրանիկ Իոսիֆյանը, Հրանտ Աղոնցը, Անդրանիկ Պետրոսյանը, թղթակից անդամներ Վադիմ Ալեքսենսկին, Գեորգի Արեշյանը և ուրիշներ:

Բարձր մակարդակի գիտական հետազոտություններ են կատարվել ռադիոօպտիկական դիտակների նախագծման, ռադիոհոլոգրաֆիայի, նոր տիպի արեգակնային էլեկտրակայանների սկզբունքների մշակման ուղղությամբ, թղթակից անդամ Պարիս Հերունու ղեկավարությամբ:

Գյումրիի երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմոլոգիայի ինստիտուտը, որի աշխատանքները երկար տարիներ ղեկավարում էր նշանավոր գիտնական ակադեմիկոս Արմեն Նազարովը (տնօրեն Սևադա Հովհաննիսյան), այժմ հետազոտություններ է կատարում Հայաստանի տարածքի երկրակեղևի և վերին թիկնոցի կառուցվածքի ուսումնասիրման, օգտակար հանածոների հանքավայրերի հետախուզման երկրաֆիզիկական մեթոդների մշակման և զարգացման, երկրաշարժերի ուսումնասիրման և նրանց նախանշանների որոշման, շենքերի և կառույցների սեյսմիկ ազդեցության որոշման մեթոդների մշակման, նրանց սեյսմակայունության հարցերի ուսումնասիրման ուղղություններում:

Ստացված արդյունքները հնարավորություն են ընձեռել, ստեղծելու հատուկ փորձնակոնստրուկտորական տեխնոլոգիական ինստիտուտ և երկրաշարժերի կանխագուշակման փորձնամեթոդական արշավախումբ, ապա սեյսմիկ պաշտպանության ազգային ծառայության հյուսիսային վարչությունը:

Լայն զարգացում են ապրել քիմիական գիտությունները:

Ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտում (տնօրեն՝ Սուրեն Կարախանյան) ակադեմիկոս Մանվել Մանվելյանի ղեկավարությամբ առաջին անգամ հաջողվեց ոչ բոքսիտային հանքատեսակներից ստանալ մի շարք նոր սիլիկատային նյութեր, որոնք լայնորեն ներդրվեցին արտադրության մեջ:

Ինստիտուտը շուրջ 600 գյուտերի հեղինակ է:

Բարդ քիմիական ռեակցիաների և այրման պրոցեսների կինետիկայի և մեխանիզմների ուսումնասիրության գծով նշանակալից հաջողություններ են ստացվել ակադեմիկոս Արամ Նալբանդյանի նախաձեռնությամբ ստեղծված **քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտում** (տնօրեն՝ թղթակից անդամ Ադոլֆ Մանթաշյան):

Մշակված տեսական դրույթները և ընկալումները, ինչպես նաև ստեղծված տարբեր նոր փորձարարական մեթոդները թույլ տվեցին ինստիտուտին, առաջարկել բնական անխափանների հումքի և նավթանյութերի վերամշակման, դրանցից արժեքավոր արգասիքներ ստանալու ռացիոնալ նոր եղանակներ:

Օրգանական քիմիայի ինստիտուտում (տնօրեն՝ Շալիկո Բաղանյան) լայն ճանաչում են գտել հայտնաբերված տասնյակի հասնող նոր ռեակցիաներ, ստեղծված բազմաթիվ մեթոդներ և ռեագենտներ, հատուկ հատկություններով օժտված նոր պոլիմերային նյութեր և կոմպոզիտներ (ակադեմիկոսներ Արաքսյա Բաբայան, Սարգիս Վարդանյան, Ստեփան Մացոյան, թղթակից անդամ Մայիս Ինճիկյան, Ա. Գևորգյան):

Մեծ ճանաչում ստացած գիտական օջախներից մեկն ակադեմիկոս Հրաչյա Բունիաթյանի նախաձեռնությամբ ստեղծված **կենսաքիմիայի ինստիտուտն** է, (1981 թվականից ինստիտուտի տնօրենն է ակադեմիկոս Արմեն Գալոյանը), որտեղ տարիներ շարունակ տարվել են ինքնատիպ հետազոտություններ՝ ուղեղի կենսաքիմիայի և հատկապես նեյրոքիմիայի ուղղությամբ:

Ուղեղի և սրտի հորմոնների և նրանց միջև եղած ֆունկցիոնալ կապերի ուսումնասիրությունը ակադեմիկոս Արմեն Գալոյանի ղեկավարությամբ նեյրոքիմիայում փաստորեն մի նոր ասպարեզ է: Առանձնակի նշանակություն ունի սպիտակուցների պեպտիդային բնույթի նոր հորմոնների քիմիական կառուցվածքի պարզաբանումը:

Լուրջ նվաճումներ են ձեռք բերվել երկրաբանական գիտությունների ասպարեզում: **Երկրաբանության ինստիտուտի** (տնօրեն՝ Ռուբեն Ջրբաշյան) կողմից կատարված բազմակողմանի հետազոտությունները թույլ տվեցին բացահայտելու Հայաստանի տարածքի երկրաբանական կառուցվածքի հիմնական գծերը և զարգացման օրինաչափությունները: Այստեղ կազմվել է Հայաստանի և հարակից շրջանների առաջին երկրաբանական քարտեզը (ակադեմիկոս՝ Կոնստանտին Պաֆֆենհոլց), Կովկասի առաջին տեկտոնական քարտեզը (թղթակից անդամ Լ. Վարդանյանց), մետաղածնական քարտեզը (ակադեմիկոս՝ Հովհաննես Մաղաքյան), և մի շարք մասնագիտացված քարտեզներ (ակադեմիկոս՝ Սերգեյ Մկրտչյան), որոնք երկրաբանական ուսումնասիրությունների հիմք են հանդիսանում:

Տեսականորեն զարգացվել են երկրաբանական գիտության այնպիսի նոր ուղղություններ, ինչպիսիք են՝ մետաղածնությունը, երկրագնդի զարգացման նոր տեսություն (ակադեմիկոս Աշոտ Ասլանյան), հանքավայրերի երկրաքիմիական որոնում (ակադեմիկոս՝ Սերգեյ Գրիգորյան) և այլն:

Հատուկ ուսումնասիրությունների առարկա է դարձել տարբեր օգտակար հանածոների, հանքային ջրերի, շինանյութերի և այլ հումքատեսակների առաջացման և տեղաբաշխման օրինաչափությունների բացահայտումը:

Լայնածավալ աշխատանք է տարվել Հայաստանի ֆլորայի և ֆաունայի ուսումնասիրման ուղղությամբ: **Բուսաբանության ինստիտուտում** (տնօրեն՝ Աշոտ Չարչօղլյան) իրականացվել են հանրապետության բուսական ծածկոցի, բույսերի էվոլյուցիոն և անհատական զարգացման ու կլիմայավարժեցման պրոբլեմների գիտական մշակումները: Ակադեմիկոս Արմեն Թախտաջյանի նախաձեռնությամբ ու ղեկավարությամբ պատրաստվել և հրատարակվել է «Հայաստանի ֆլորայի» 9 հատոր: Բազմակողմանիորեն ուսումնասիրվել են Հայաստանի բուսական բոլոր տիպերը, ակադեմիկոս Վահան Ղազարյանը մշակել է բարձրակարգ բույսերի ծերացման նոր կոնցեպցիա: Ի հայտ է բերվել 1300 տեսակի ալկալոիդներ, որոնցից 80-ը որակապես նոր են: Ավելի քան 5500 տեսակի ծառային, թփային և դեկորատիվ խոտային ձևեր են պարունակում Երևանի, Վանաձորի, Սևանի բուսաբանական այգիները:

Կենդանաբանության ինստիտուտում (տնօրեն՝ ակադեմիկոս Սերգեյ Մովսիսյան) լայն աշխատանքներ են տարվել փորձարարական կենդանաբանության ուղղությամբ: Ուսումնասիրվել է ընտանի կենդանիների պարազիտային ֆաունան, մշակվել են պայքարի եղանակներ՝ կենդանիների, և բույսերի պարազիտների ու վնասատուների դեմ (Ս. Սարգսյան): Հանրապետության տարածքում հայտնաբերվել են 16000 տեսակի անողնաշար կենդանիներ, նկարագրվել են գիտության համար նոր 300-ից ավելի միջատների տեսակներ: Արժեքավոր արդյունքներ են ստացվել հիվանդաբեր միջատների դեմ պայքարի կազմակերպման ուղղությամբ:

Ակադեմիկոս Արմեն Մնջոյանի անվան **նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտում** (տնօրեն՝ Բագրատ Ղարիբջանյան), արժեքավոր դեղամիջոցների սինթեզի նպատակով մշակվել են մի շարք տեխնոլոգիաներ, ստացվել են նոր պրեպարատներ՝ սրտանոթային հիվանդությունների, նյարդահոգեկան, չարորակ ուռուցքային և ինֆեկցիոն հիվանդությունների բուժման համար: Ինստիտուտում առանձնակի տեղ են գտել նաև վիրաբուժության մեջ կիրառվող ցավազրկող պրեպարատների ստացման աշխատանքները:

Արժեքավոր արդյունքներ են ստացված ակադեմիկոս Լևոն Օրբելու անվան **ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտում** (տնօրեն՝ ակադեմիկոս Վիկտոր Ֆանարջյան) հատկապես կենտրոնական և ընդերային նյարդային համակարգերի տարբեր բաժինների գործունեության բջջային մեխանիզմների բացահայտման գործում: Հիմնարար հետազոտություններ են կատարվել նյարդային համակարգի կոմպենսատոր և պլաստիկ ունակությունների, ուղեղի նոր նյարդային կապերի հայտնաբերման և վերլուծության բնագավառում: Ինստիտուտը երկար տարիներ հանդիսացել է կոորդինացնող կենտրոն՝ նախկին ԽՍՀՄ-ում ընդերային նյարդային համակարգի և ուղեղիկի բնի ֆիզիոլոգիայի բնագավառում:

Հայկական ֆիզիոլոգների դպրոցը, որն սկիզբ է առնում էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի հիմնադիր Լևոն Օրբելուց, կազմում է ակադեմիկոսներ Էզրաս Հասրաթյանի, Խաչատուր Կոշտոյանցի, Սահակ Կարապետյանի, Վիկտոր Ֆանարջյանի, Հովհաննես Բակլավաջյանի և թղթակից անդամներ Սևադա Բակունցի, Արտաշես Քարամյանի, Արարատ Ալեքսանյանի՝ համաստեղությունը:

Մոլեկուլյար կենսաբանության ինստիտուտը (տնօրեն՝ թղթակից անդամ Կոնստանտին Ղարագյոզյան) հաջողությունների է հասել գենետիկական մակարդակով կենդանի բջիջների ակտիվության, մոլեկուլյային մեխանիզմների կանոնավորման օրինաչափությունների ուսումնասիրման բնագավառում: Ինստիտուտում ստեղծված Գետարոլ ֆիզիոլոգիական ակտիվ միացությունը լայն կիրառություն է գտել գյուղատնտեսական կենդանիների հիվանդությունների բուժման գործում:

Հիդրոէկոլոգիայի և ձկնաբանության ինստիտուտի (տնօրեն՝ Ռաֆայել Հովհաննիսյան) գիտական գործունեությունը նվիրված է առավելապես Սևանա լճի հիդրոէկոլոգիային և ձկնաբանությանը:

Ագրոքիմիայի բնագավառում, որը երկար տարիներ ղեկավարել է ակադեմիկոս Գագիկ Դավթյանը (այժմ ինստիտուտի տնօրեն՝ Ստեփան Մայրապետյան) հետազոտությունները ակադեմիայի համակարգում սկզբնական ժամանակաշրջանում նվիրված են եղել հանրապետության հողերի բերքատվության բարձրացման պրոբլեմին:

Ինստիտուտի գործունեության հաջորդ փուլում լայն ծավալ հետազոտություններ են տարվել բացջրաբուծական և համամուծքային բույսերի աճեցման ուղղությամբ անհող հիդրոպոնային եղանակով:

Հասարակական գիտությունների մեջ գլխավորը եղել է հայագիտական խնդիրների մշակումը: Հայագիտության զարգացումն ուղեկցվել է գիտական բարձրորակ կադրերի պատրաստմամբ:

Մեծապես ընդլայնվեց հայ պատմաբանների ուսումնասիրությունների շրջանակը, գիտական շրջանառության մեջ դրվեցին բազում նոր վավերագրեր, փաստաթղթեր, պեղածո գտածոներ: Ուսումնասիրվել են հայ ժողովրդի կազմավորման, հին և միջնադարյան Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական պատմությունը, հայ և ռուս ժողովուրդների բազմադարյան կապերը, հայկական գաղթօջախները, Հայկական հարցը, ազգային-ազատագրական շարժումները, ցեղասպանության, նոր պատմության պրոբլեմները: Ուշագրավ մենագրություններ են հրատարակվել հնագիտության, ազգագրության, լեզվաբանության, գրականագիտության, արևելագիտության, արվեստի, տնտեսագիտության, փիլիսոփայության բնագավառներում: Հրատարակվել են «Հայ ժողովրդի պատմության» բազմահատորյակը, հայոց լեզվի պատմության ու տեսության, բարբառագիտությանը նվիրված արժեքավոր աշխատություններ: Իրենց մեծարժեք աշխատություններով հայոց պատմությունը հարստացրին ակադեմիկոսներ Հակոբ Մանանդյանը, Հովսեփ Օրբելին, Աշոտ Հովհաննիսյանը, Աբգար Հովհաննիսյանը, Ծատուր Աղայանը, Սուրեն Երեմյանը, Բորիս Պիոտրովսկին, Լևոն Խաչիկյանը, թղթակից անդամներ Լևոն Մելիքսեթ-Բեկը, Մորուս Հասրաթյանը, գիտության դոկտորներ Հակոբ Անասյանը, Վազգեն Հակոբյանը և ուրիշներ: Շարունակում են մեծ արդյունավետությամբ աշխատել ակադեմիկոսներ Մկրտիչ Ներսիսյանը, Բաբկեն Առաքելյանը, Գալուստ Գալոյանը, Գևորգ Ղարիբջանյանը, Գագիկ Սարգսյանը, թղթակից անդամներ Հրանտ Ավետիսյանը, Հրաչիկ Սիմոնյանը, Մանվել Զուլալյանը, Վլադիմիր Բարխուդարյանը, Լենդրուշ Խուրշուդյանը, Հրաչ Բարթիկյանը և ուրիշներ:

Մեծ զարգացում է ապրել հայ տնտեսագիտական միտքը: Ուսումնասիրվել են հանրապետության գիտատեխնիկական պոտենցիալի զարգացման, գյուղատնտեսության արդյունավետության բարձրացման և այլ տնտեսական հիմնահարցեր:

Իրենց բարձրարժեք աշխատություններով հայ տնտեսական գիտությունը հարստացրել են ակադեմիկոսներ Արտաշես Առաքելյանը, Միքայել Քոթանյանը, թղթակից անդամներ՝ Հայկ Ազատյանը, Վլադիմիր Խոջաբեկյանը, Գրիգոր Ախագյանը և ուրիշներ:

Նշանակալից աշխատանք է կատարվել հայ փիլիսոփայության պատմության ուղղությամբ: Բազմակողմանիորեն լուսաբանվել են միջնադարի և հետագա շրջանների մի շարք հայ ականավոր մտածողների փիլիսոփայական ժառանգությունը: Մեծ աշխատանք է կատարվել քննական համահավաք տեքստերի պատրաստման, հայ փիլիսոփայական մտքի նշանավոր հուշարձանների աշխարհաբար և ռուսերեն թարգմանությունների ու հրատարակման ուղղությամբ:

Փիլիսոփայական հետազոտություններում իրենց զգալի ներդրումն են ունեցել ակադեմիկոս Գևորգ Բրուտյանը, թղթակից անդամներ Վազգեն Չալոյանը և Սեն Արևշատյանը, Համլետ Գևորգյանը և ուրիշներ:

Լեզվաբանական հետազոտություններին լիցք են տվել ակադեմիկոս Հրաչյա Աճառյանի, Ստեփանոս Մալխասյանի ուսումնասիրությունները: Այդ բնագավառում զգալի ավանդ ունեն ակադեմիկոսներ Գրիգոր Ղափանցյանը, Գևորգ Ջահուկյանը, Էդվարդ Աղայանը, Հրաչյա Աճառյանը, Մանուկ Աբեղյանը, Արարատ Ղարիբյանը, Գուրգեն Սևակը, թղթակից անդամ Էդվարդ Աթայանը և ուրիշներ:

Գրականագիտական հետազոտությունները կենտրոնացված են գրականության ինստիտուտում (տնօրեն՝ ակադեմիկոս Էդվարդ Ջրբաշյան), որն իր նշանավոր երախտավորի ակադեմիկոս Մանուկ Աբեղյանի անունն է կրում: Այստեղ ձեռք են բերվել կարևորագույն արդյունքներ, որոնցից առաջին հերթին պետք է նշել Մ. Աբեղյանի «Հայոց հին գրականության պատմություն» երկհատոր մենագրությունը, Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» պոեմի քննական հրատարակությունը և այլն: Խոշոր աշխատանք է կատարվել միջնադարյան գրականության պատմության, բանահյուսության հարցերի քննության ուղղությամբ, որտեղ իրենց զգալի ավանդն են ունեցել ակադեմիկոս Կարապետ Մելիք-Օհանջանյանը, թղթակից անդամներ Լևոն Մելիքսեթ-Բեկը, Մկրտիչ Մկրյանը, Վաչե Նալբանդյանը:

Հայ մշակույթի զարգացման գործում կարևոր դեր են խաղացել ակադեմիկոսներ Ավետիք Իսահակյանը, Դերենիկ Դեմիրճյանը, Ստեփան Զորյանը, Մարտիրոս Սարյանը, Արամ Խաչատրյանը, Ռուբեն Զարյանը, թղթակից անդամներ՝ Մարիետա Շահինյանը, Գուրգեն Սևակը, Սիլվա Կապուտիկյանը և ուրիշներ:

19—20-րդ դարերի հայ գրականության գիտական ուսումնասիրության մեջ խոշոր ներդրում ունեն ակադեմիկոսներ Արսեն Տերտերյանը, Արտաշես Կարինյանը, Էդուարդ Ջրբաշյանը, թղթակից անդամներ Հրանտ Թամրազյանը, Սերգեյ Սարինյանը, հանգուցյալ գրականագետներ՝ Սուրեն Աղաբաբյանը, Արամ Ինճիկյանը և ուրիշները:

Հայ բազմադարյան արվեստի ուսումնասիրության ասպարեզում իր ծանրակշիռ ավանդն ունի **արվեստի ինստիտուտը**, որն ակադեմիկոս Ռուբեն Զարյանի երկարամյա ղեկավարությամբ դարձել է հանրապետության արվեստաբանության կենտրոն: Իր նախորդը չունեցող ծավալի աշխատանք էր Գառնիի հեթանոսական տաճարի վերականգնման հիմնավորումն ու իրագործումը (ղեկավար Ալեքսանդր Սահինյան): Ստեղծվել են հայ միջնադարյան և ժամանակակից ճարտարապետությանը նվիրված ընդհանրացնող աշխատություններ: Մեր ակադեմիայի նորընտիր անդամ, Հռոմի համալսարանի պրոֆեսոր Պաոլո Կունեոն հրատարակել է «Հայաստանի 4—19-րդ դարերի ճարտարապետությունը» երկհատոր կոթողային աշխատությունը:

ՀՀ ԳԱԱ-ն սերտ համագործակցության մեջ է Երևանի պետական համալսարանի, Հայաստանի պետական ճարտարագիտական համալսարանի և այլ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների հետ, իրագործում է մի շարք գիտահետազոտական ինստիտուտների՝ ֆիզիկայի ինստիտուտի, Երևանի մաթեմատիկական մեքենաների գիտահետազոտական ինստիտուտի, ռադիոֆիզիկական չափումների գիտահետազոտական ինստիտուտի, «Էլեկտրամեքենա» գիտահետազոտական ինստիտուտի, «Գրանիտ» հատուկ կոնստրուկտորական բյուրոյի, «Հայգյուղմեխանիզացիա» գիտաարտադրական միավորման գիտամեթոդական ղեկավարումը:

Հաստատուն քայլեր են արվում միջազգային կապերի վերականգնման ուղղությամբ: Համագործակցության պայմանագրեր են կնքվել Ռուսաստանի Դաշնության և Ուկրաինայի գիտությունների ակադեմիաների, Գերմանիայի, Հունգարիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Իսրայելի գիտական կենտրոնների հետ: Աշխատանքներ են տարվում սերտ կապեր հաստատելու Ֆրանսիայի, Մեքսիկայի, Արգենտինայի և այլ երկրների ակադեմիաների հետ: Ակադեմիայի գիտնականները մասնակցում են տարբեր երկրներում կազմակերպվող գիտաժողովներին ու նստաշրջաններին, հրավիրվում են աշխատելու հանրահայտ ինստիտուտներում ու լաբորատորիաներում:

Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիան դարձել է գիտությունների ակադեմիաների միջազգային ասոցիացիաների անդամ:

Սակայն ֆինանսական միջոցների գրեթե բացակայությունն այդ կապերի իրագործումը դրել է վտանգի տակ: Այս առումով ինչ-որ կերպ մեզ կօգնեն վերջերս ծավալված աշխատանքները համակարգչային ինֆորմացիոն ցանց ստեղծելու ուղղությամբ:

Մենք մեծ հույսեր ենք կապում «Հայաստան» հիմնադրամի հետ, որը լուրջ քայլեր է անում այդ հարցի լուծման համար:

Օգտվելով առիթից, ակադեմիայի նախագահության անունից խորին շնորհակալություն ենք հայտնում տիկին Լուիզ Սիմոն Մանուկյանին և մեր ակադեմիայի անդամ Միհրան Աղբաբյանին՝ այս գործում մեզ ցույց տված մեծ օգնության համար: Հույս ունենք, որ ժամանակին գոնե մա-

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ 50 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

(Սկիզբը՝ 2-րդ էջում)

սամբ կհաջողվի լուծել նաև գիտական գրականություն ստանալու և գործուղումների հարցերը:

Գնալով ավելի է դժվարանում մեր ինստիտուտների գիտահետազոտական աշխատանքների հրատարակումը: Միջոցներ և ուժերի գերլարվածության պայմաններում կարողանում ենք հրատարակել պատրաստի աշխատանքների միայն 10—15 տոկոսը: Նորմալ չեն հրատարակվում նաև ակադեմիայի 14 հանդեսները, որոնց պարբերականությունը և ծավալները խիստ կրճատվել են: Հայաստանի կառավարությունը մեզ օգնելու նպատակով որոշ քայլեր է արել: Հույս ունենք, որ մոտիկ ժամանակներում գոնե նվազագույն-չափով կըլուծվի մեզ տպագրական ժամանակակից սարքեր հատկացնելու հարցը:

1990 թ. օգոստոսի 23-ին ընդունվեց Հայաստանի Հանրապետության անկախության Հռչակագիրը, հիմնադրվեց Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունը, հայ ժողովուրդն ստեղծեց իր անկախ պետությունը, բռնեց իր ազատ զարգացման ուղին: Այդ ուղին անցնելիս, գիտությունն այն անփոխարինելի միջոցներից է, որի օգնությամբ միայն հնարավոր է հասնել ազգային մեծ նպատակին՝ ստեղծել անկախ ժողովրդավարական պետություն:

Հայաստանում գիտության հետագա զարգացման գործում կարևոր դեր ունի Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի 1993 թ. մարտի 9-ի՝ «Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի մասին» հրամանագիրը: Հրամանագրով Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ակադեմիան վերանվանվել է՝ Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիա, սահմանվել է, որ ակադեմիան պետության կողմից հովանավորվող, ինքնակառավարվող գիտական հաստատություն է, որը միավորում է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի անդամներին, համակարգի գիտաշխատողներին և արտասահմանյան անդամներին, կոորդինացնում է հանրապետությունում հիմնարար գիտական հետազոտությունները: Ակադեմիան հանրապետության իշխանությունների պաշտոնական գիտական խորհրդատուն է, որի ներկայացրած երաշխավորությունները ենթակա են պարտադիր քննարկման պետական կառավարման համապատասխան մարմինների կողմից:

1994 թ. մայիսի 2-ին Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը հաստատեց այդ հրամանագրի հիման վրա կազմված և ակադեմիայի ընդհանուր ժողովի կողմից ընդունված օրինադրությունը:

Ակադեմիայի մասին Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հրամանագիրը և ընդունված օրինադրությունը ակադեմիայի հետագա զարգացման նոր փուլի սկիզբն է, որով վերջնականապես որոշվում է նրա տեղն ու դերը և միևնույն ժամանակ, դրվում են նոր պատասխանատու խնդիրներ՝ ակադեմիայի անդամների, նրա բոլոր աշխատակիցների առջև:

Օրինադրությունում պահպանվել են ակադեմիային հուզող հիմնական սկզբունքները.

— ակադեմիայի համակարգի կառուցվածքային ամբողջության պահպանումը.

— ակադեմիայի ինքնավարումը, համակարգում իրագործվող աշխատանքների ֆինանսավորման կարգավորումը.

— կառավարման ավելի ճկուն համակարգին անցնելը.

— ինստիտուտների առավելագույն ինքնուրույնությունը և իրավունքները գիտական ուղղությունների զարգացման գործում:

Անկասկած, օրինադրությունը մեծ հնարավորություն է ստեղծում ակադեմիայի դերը բարձրացնելու, նրա հեղինակությունը պահպանելու գործում: Սակայն սա միայն գործի սկիզբն է: Մենք պետք է ձեռնարկենք բոլոր միջոցները՝ այն իրագործելու համար:

Մեծարգո բարեկամներ:

°°°

ՀՀ ԳԱԱ-ի հիսունամյակը պարտավորեցնող է: Նրա հանդիսավոր նշումը ոչ միայն հարգանքի տուրք է գիտության երախտավորներին, անցյալի արարումներին, այլ նաև նոր մեկնարկ հայկական գիտությունը նոր հորիզոնների հասցնելու համար:

50 տարի առաջ, մեր ակադեմիայի հիմնադրմանը նվիրված հանդիսավոր ժողովում այս նույն դահլիճում Ավետիք Իսահակյանն ասաց.

«Հայկական ակադեմիայի կուլտուր-պատմական մեծ գործերից առաջնակարգն է՝ բարձրացնել հայ ժողովրդի ինքնաճանաչողությունը, խորացնել հայրենասիրությունը, գիտակցական սեր զարգացնել նրա մեջ՝ դեպի հայրենիքը, լեզուն, կուլտուրան և հավատ դեպի իր պայծառ ապագան: Ակադեմիան պիտի հանդիսանա մեր ժողովրդի պարծանքն ու հպարտությունը: Նա պիտի լինի մեր կուլտուրայի գագաթը»:

Չեմ կասկածում, որ եթե այսօր մեզ հետ լինեին մեր ակադեմիայի հիմնադիր անդամ մեծ բանաստեղծը, նա գոհունակությամբ կնշեր, որ իր պատգամը սրբությամբ են կատարել մեր գիտնականների՝ իրար հաջորդած սերունդները:

Եվ ես ինձ իրավունք եմ վերապահում, ակադեմիայի նախագահության, նրա համակարգի բոլոր ինստիտուտների և մեր բազմահազարանոց ողջ կոլեկտիվի անունից հավաստիացնել, որ մենք լի ենք վճռականությամբ, մեր անխոնջ աշխատանքով այսուհետև ևս ծառայել մեր ժողովրդին, պահպանել ու ամրապնդել մեր ազգային ակադեմիայի այն բարի համբավը, որ նա վաստակել է իր գոյության 50 տարիների ընթացքում, մնայուն ներդրում կատարել հայ ժողովրդի հետագա բարգավաճման, նրա պետության տնտեսական, մշակութային, քաղաքական ու ռազմական հզորության ամրապնդման գործում:

ՀՀ ԳԱԱ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

Ս. թ. մայիսի 11-ին տեղի ունեցավ ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր ժողով: Հաղորդումով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆ. Տ. Սարգսյանը: Ժողովի մասնակիցներին նա տեղեկացրեց այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը 1994 թ. մայիսի 2-ին հաստատել է հանրապետության նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի 1993 թ. մարտի 9-ի հրամանագրի հիման վրա մշակված ՀՀ ԳԱԱ նոր օրինադրությունը:

Բնութագրելով օրինադրությունը, Ֆ. Տ. Սարգսյանը շեշտեց այն հանգամանքը, որ այն ապահովում է ՀՀ ԳԱԱ համակարգի գիտահետազոտական ինստիտուտների վարչակազմակերպական միասնությունը, ՀՀ ԳԱԱ-ն համարվում է պետության կողմից հովանավորվող, ինքնակառավարվող պետական հաստատություն: Ընդհանուր ժողովը հավանություն տվեց օրինադրությունից բխող ակադեմիայի նոր խնդիրների իրագործմանը նվիրված միջոցառումների ծրագրին:

Ընդհանուր ժողովն անցկացրեց ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամների ընտրություններ:

Ժողովում միաձայն ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամներ ընտրվեցին լայն ճանաչում գտած Հայաստանի և նրա գիտամշակութային կյանքի հետ կապված 9 գիտնականներ:

1. «Տեխնիկական գիտություններ» մասնագիտության գծով ընտրվել է Ռենսսելերի (ԱՄՆ) պոլիտեխնիկական ինստիտուտի պրոֆեսոր ՎԱԶԳԵՆ Լ. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԸ: Նա անվանի գիտնական է միջուկային ֆիզիկայի ասպարեզում, երկար տարիներ գլխավորել է ԱՄՆ-ի պետական հանձնախումբը միջուկային էներգիայի օգտագործման հարցերի ասպարեզում:

2. «Լեզվաբանություն» մասնագիտության գծով ընտրվել է Միլանի կաթոլիկական համալսարանի պրոֆեսոր, Լոմբարդական ինստիտուտի գիտության և գրականության ակադեմիայի թղթակից-անդամ ՋԱՆԿԱՌԼՈ ԲՈԼՈՆԻԵԶԻՆ: Նրա բազմաթիվ աշխատությունները նվիրված են ընդհանուր և հնդեվրոպական լեզվաբանության հարցերին, հայերենի և պարսկերենի հնչյունական, բառային, բարբառային փոխազդեցություններին և փոխառություններին, հայկական ավանդություններին և դրանց առնչություններին պարսկական, հունական և հռոմեական բանահյուսությանը: Այդ հարցերին նվիրված մի շարք ուսումնասիրություններ հրատարակվել են Հայաստանի գիտական մամուլում: Մեծ ավանդ ունի հայագիտական, մասնավորապես լեզվի գծով կադրեր պատրաստելու գործում:

3. «Պատմություն և բանասիրություն» մասնագիտության գծով ընտրվել է Վենետիկի համալսարանի հայագիտական ամբիոնի ղեկավար, Վիեննայի ... դեմիայի անդամ ԼԵՎՈՆ (ՊՈՂՈՍ) Զեքիյանը: Նա եղել է Մուրադ-Ռափայելյան վարժարանի տնօրեն, «Բազմավեպ» նշանավոր հայագիտական ամսագրի խմբագիր: Լ. Զեքիյանի բազմաթիվ արժեքավոր աշխատությունների հեղինակ է պատմության և բանասիրության բնագավառներում: Մանրակշիռ են մասնավորապես նրա «Մխիթար Սեբաստացի՝ բարեփոխիչ և ռահվիրան», «Հումանիզմ», «Գաղափարներ և պատմական արմատներ», «Միջնադարյան հայ գաղութը Իտալիայում և հայ-իտալական կապերը» աշխատությունները: Լ. Զեքիյանը միաժամանակ հանդիսանում է «Ռո-Արաքս» գիտամշակութային ընկերության նախագահը, որը շուրջ 10 տարի Վենետիկի համալսարանում կազմակերպում է հայոց լեզվի խտացված դասընթացներ, սփյուռքահայ ուսուցիչների համար: Պահպանելով սերտ կապերը Հայաստանի հետ, զեկուցումներով հանդես է գալիս հայագիտական գիտաժողովներում, պարբերաբար դասախոսում է Երևանի պետական համալսարանում:

4. «Կենսաքիմիա» մասնագիտության գծով ընտրվեց Նյու Յորքի նեյրոքիմիական կենտրոնի տնօրեն, մտավոր հիգիենայի կենտրոնի պրեզիդենտ, պրոֆեսոր ԱԲԵԼ ԼԱՅԹԱՆ: Նրա գրչին են պատկանում 300-ից ավելի գիտական հոդվածներ և մենագրություններ: Նա ճանաչված է որպես նեյրոքիմիայի բնագավառում մի շարք դասական ուսումնասիրությունների հեղինակ: Պրոֆեսոր Լայթան մեծ ծառայություններ ունի Հայաստանում երիտասարդ նեյրոքիմիկոսների պատրաստման գործում: Վերջին 25 տարիների ընթացքում նա սերտորեն համագործակցում է ՀՀ ԳԱԱ կենսաքիմիայի ինստիտուտի հետ, կազմակերպելով համատեղ հիմնարար հետազոտություններ:

5. «Արվեստագիտություն» մասնագիտության գծով ընտրվեց Հռոմի համալսարանի պրոֆեսոր ՊԱՈԼՈ ԿՈՒՆԵՈՆ:

1965 թ. Հռոմի համալսարանին առընթեր ստեղծել է հայ ճարտարապետության ուսումնասիրության կենտրոն, որը նա ղեկավարում է մինչև օրս: Կազմակերպել է բազմաթիվ գիտարշավներ Արևմտյան Հայաստան, Կիլիկիա, Խորհրդային Հայաստան: Հրատարակել է մի շարք արժեքավոր գրքեր և ուսումնասիրություններ, այդ թվում բացառիկ նշանակություն ունի «Հայաստանի ճարտարապետությունը 4—19-րդ դարերում» երկհատոր կոթողային աշխատությունը: 1990 թ. Կունեոն արժանացավ ՀՀ ԳԱԱ Թորոս Թորամանյանի անվան պատվավոր մրցանակի:

6. «Պատմություն և տնտեսագիտություն» մասնագիտության գծով ընտրվեց ԿԼՈԴ ՄՈՒԹԱՖՅԱՆԸ, որն աշխատում է Սորբոնի համալսարանում: Լինելով մասնագիտությամբ մաթեմատիկոս, նա միաժամանակ նվիրել է իրեն պատմագիտությանը, հայ ժողովրդի պատմությանը նվիրված մի շարք աշխատությունների հեղինակ է: Նրանց թվին են պատկանում «Կիլիկյան կայսրությունը խաչմերուկներում» և «Կիլիկիայի հայոց թագավորությունը» արժեքավոր աշխատությունները: Նա հայրենանվեր մեծ աշխատանք է ծավալել արտասահմանի հասարակությանը հայոց պատմությանն ու մշակույթին ծանոթացնելու ուղղությամբ: Հաճախ լինելով Հայաստանում և մոտիկից ծանոթանալով արցախահայության ազատագրական պայքարին, նա գրել է և օտար լեզվով հրատարակել «Ղարաբաղ», «Արցախ—Ղարաբաղի պատմությունը» գրքերը:

7. «Երկրաբանություն» մասնագիտության գծով ընտրվեց անվանի գիտնական, Հարավային Կալիֆորնիայի համալսարանի պրոֆեսոր, ԱՄՆ-ի նավթային միության նավթի գծով պատասխանատու երկրաբան, բազմաթիվ ակադեմիաների, համալսարանների, գիտական միությունների անդամ ԳԵՎՈՐԳ ՉԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆԸ: Նրա գրչին պատկանող 40 մենագրությունները և 200 գիտական հոդվածները նվիրված են երկրաբանության բազմապիսի հարցերին: Մեծ է Չիլինգարյանի ներդրումը ԱՄՆ-ում և մի շարք այլ երկրներում կատարվող նավթի և գազի հանքավայրերի որոնման և օգտագործման գործում: Նա ակտիվորեն մասնակցում է Հայաստանում տարվող նավթի որոնման աշխատանքներին:

Չիլինգարյանը ծավալում է ակտիվ հասարակական, ազգօգուտ գործունեություն: Նա Կալիֆորնիայի գիտական հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադիրն է, Հարավային Կալիֆորնիայի համալսարանին կից հայկական երաժշտության ամբիոնի ստեղծման նախաձեռնողը: Նրա ղեկավարությամբ այդ համալսարանում կատարելագործվում են Հայաստանից գործուղված երիտասարդ մասնագետներ:

8. «Սրտաբանություն» մասնագիտության գծով ընտրվեց Բոստոնի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետի դեկան, տարբեր կոմիտեների, գիտական ասոցիացիաների և հաստատությունների անդամ, պրոֆեսոր ԱՐԱՄ ՉՈԲԱՆՅԱՆԸ: Նրա ավելի քան 200 աշխատությունները նվիրված են հիմնականում սրտաբանության հարցերի ուսումնասիրմանը: Չոբանյանը կատարում է մեծածավալ հասարակական աշխատանք՝ հայկական գաղթօջախի շրջանակներում: Հայաստանում 1988-ին եղած երկրաշարժից հետո նա եռանդուն գործունեություն է ծավալել հանրապետությանը բժշկական օգնություն ցուցաբերելու գործում: Նրա ղեկավարած ֆակուլտետում պարբերաբար մասնագիտանում են հայազգի բժիշկները:

Բազմաթիվ մենագրությունների, դասագրքերի և գիտական հոդվածների հեղինակ է: Ստեղծել է «Հայ կրթական խորհուրդ» հաստատությունը:

Մոտ 20 տարի է, նա զբաղվում է ճարտարապետական հուշարձանների պահպանության խնդիրներով և այդ ուղղությամբ հրապարակել է յոթ հատորյակ:

9. «Դեղագործական քիմիա» մասնագիտության գծով ընտրվեց ՍԵՐԺ ՔՐՔԱՇԱՐՅԱՆԸ, որը ղեկավարում է Փարիզի հարավի համալսարանի դեղագործության ֆակուլտետը, հանդիսանում է գիտությունների միջազգային «Արարատ» ակադեմիայի փոխպրեզիդենտը:

Քիմիայի բնագավառում կատարած բազմաթիվ ուսումնասիրությունների և դրանց հիման վրա մի շարք նոր դեղամիջոցների ստեղծման համար արժանացել է բազմաթիվ պարգևների: Ս. Քրքաշարյանը հանդիսանում է բազմաթիվ ակադեմիաների, միությունների անդամ, Ֆրանսիայի դեղագործական ազգային ակադեմիայի և բժշկական ազգային ակադեմիայի դափնեկիր, Ֆրանսիայի կառավարության փորձագետ՝ ֆարմակոթերապիայի գծով:

ՀՈԲԵԼՅԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆ

Գիտական նստաշրջանով սկսվեցին Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի հիմնադրման 50-ամյակին նվիրված միջոցառումները: Մայիսի 23-ին այն բացվեց ակադեմիայի նիստերի դահլիճում: Բացման խոսքում ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը հոբելյանի առթիվ ողջունեց ակադեմիայի անդամներին, բոլոր գիտնականներին ու աշխատողներին, հյուրերին: Նա նշեց, որ ակադեմիան փառավոր ուղի է անցել կեսդարյա իր ճանապարհին:

Չնայած դժվարություններին, որ այսօր ապրում է Հայաստանի երիտասարդ պետությունը և նրա հետ ազգային ակադեմիան, այնուամենայնիվ, մեծ է հետաքրքրությունը գիտական այդ օջախի հոբելյանի նկատմամբ: Այդ մասին էր վկայում դահլիճում ազատ տեղերի բացակայությունը: Վաստակաշատ, ալեհեր գիտնականների կողքին դրանք զբաղեցրել էին նրանց գործի կրտսեր շարունակողները, պրոֆեսիաների մարդիկ, ուրիշ երկրների քաղաքացիներ, որոնք կրում են Հայաստանի ԳԱԱ ակադեմիայի արտասահմանյան անդամի բարձր կոչումը: Այստեղ էին ՀՀ վարչապետ Հրանտ Բագրատյանը, պետնախարար Արմենակ Ղազարյանը, բարձրագույն կրթության և գիտության նախարար Վարդգես Գնունին: Միջոցառումներին մասնակցելու համար Հայաստան կժամանի Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտի գլխավորած պատվիրակությունը:

Հոբելյանական նստաշրջանում առաջինը հանդես գալու պատիվը տրվեց ակադեմիայի արտասահմանյան անդամներին՝ սփյուռքի գիտնականներին, որոնք հնարավորություն ունեցան իրենց գործունեությունը, ազգօգուտ աշխատանքը, թեկուզ հակիրճ կերպով, ներկայացնել հայրենի գիտական հանրությանը: Սորբոնի համալսարանի բանասիրական և պատմական գիտությունների բաժանմունքի առաջին քարտուղար՝ դոկտոր, պրոֆեսոր Ժան Պիեռ Մահեն նշեց, որ իրենց պարտքն է, արտասահմանի այլալեզու քաղաքացիներին տեղեկացնել հայ մշակույթի համաշխարհային նշանակությունը և միաժամանակ, որը նույնպես կարևոր է, նրանց ազգային ավանդույթները և ծանոթացնել հայաստանցիներին: Որպես իր ասածի կենդանի վկայություն, նա Հայաստանի ակադեմիային նվիրեց իր թարգմանությամբ ֆրանսիական մի մեծ հրատարակչության լույս ընծայած Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը»: Ներկայումս Փարիզում լույս է տեսնում քրիստոնեության պատմությանը նվիրված 14 հատորյակ՝ յուրաքանչյուրը 1000 էջի ծավալով, որին իր մասնակցությունն է բերում Ժան Պիեռ Մահեն: 4-րդ հատորում տեղ է գտել Հայ առաքելական եկեղեցու առավել պատասխանատու մի շրջանի պատմության վերաբերյալ նրա ուսումնասիրությունը:

Փարիզի դեղագործական համալսարանի ամբիոնի վարիչ Սերժ Քերքաշարյանը և Ֆրանսիայում գործող «Արարատ» միջազգային գիտական ակադեմիայի պրեզիդենտ, բժշկագիտության դոկտոր Հակոբ Քերքաշարյանը խոսեցին հայրենիքին զորավիգ կանգնելու, հայրենիք-սփյուռք գիտական կապերն ամրապնդելու համար գործադրվող ջանքերի մասին: Սերժ Քերքաշարյանի նպատակն է օգնել առաջ տանելու Հայաստանի տըկար դեղագործությունը, իսկ «Արարատի» պրեզիդենտը, որը մասնագիտությամբ ոսկրային տրավմատոլոգ է, օգնում է զանազան երկրներում երկրաշարժից տուժածներին և Լեռնային Ղարաբաղի մարտիկներին: Հիմա նա ծրագրում է զանազան երկրներում անցկացրած գիտաժողովների օրինակով այս տարի հանդիպում կազմակերպել Երևանում, իր առջև խնդիր դնելով Հայաստանի համար սերտացնել արտասահմանի հայ գիտնականների կապերը:

Հարավ-կալիֆորնիական համալսարանի պրոֆեսոր, Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի արտասահմանյան անդամ Գևորգ Չիլինգարյանը ընդերքից գազի արտահոսքի հիման վրա կանխագուշակել էր երկրաշարժը Լոս Անջելեսում: Լինելով երկրաբան և նավթի ու գազի ասպարեզի մասնագետ, նա անդրադարձավ սպիտակյան երկրաշարժի նախանշաններին, որոնցից, ըստ ականատեսների, եղել է օձերի անհանգստությունը աղետից մոտ 15 ժամ առաջ: Ուշադրություն դարձնելով այդ փաստի վրա, գիտնականը կարևորեց այս երևույթի համատեղ ուսումնասիրությունը:

Հոբելյանի առթիվ գիտական նստաշրջանի մասնակիցներին ողջունեցին Հայաստանում Ռուսաստանի Դաշնության արտակարգ և լիազոր դեսպան Վլադիմիր Ստուպիշինը, ԼՂՀ պետհամալսարանի ռեկտոր Արպատ Ավանեսյանը, ՀՀ կրթության և գիտության աշխատողների արհմիության հանրապետական խորհրդի նախագահ Գագիկ Ծաննապանյանը, ՀՀ կառավարությանն առընթեր բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի ներկայացուցիչ Լիլիթ Արզումանյանը:

Նստաշրջանի լիագումար նիստում այնուհետև լսվեցին գիտական զեկուցումներ: ՀՀ ԳԱԱ պատգամավոր պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի զեկուցումը՝ նվիրված էր Հայաստանում աստղաֆիզիկայի զարգացմանը: Հայ ժողովրդի քաղաքական կողմնորոշման հարցի շուրջ (պատմության դասեր) զեկուցեց ակադեմիկոս Մկրտիչ Ներսիսյանը: Ակադեմիկոս Գևորգ Բրուտյանը ցույց տվեց հայոց փիլիսոփայության տեղը համաշխարհային փիլիսոփայական մտքի համակարգում: Ակադեմիկոս Արմեն Գալոյանն անդրադարձավ ուղեղի իմունոտրանսմիտերների, կարդիոակտիվ նեյրոհորմոնների հայտնաբերմանը, քիմիական կառուցվածքին և ազդեցության մեխանիզմներին:

Երևանյան Արամ Խաչատրյանի անվան համերգասրահում նստաշրջանի մասնակիցներն ունկնդրեցին Հայաստանի պետական սիմֆոնիկ նվագախմբի (գեղարվեստական ղեկավար Լորիս Ճգնավորյան) ակադեմիայի 50-ամյակին նվիրված տոնական համերգը:

Մայիսի 24-ին հոբելյանական գիտական նստաշրջանը շարունակվեց ակադեմիայի գիտական բաժանմունքներում, որտեղ զեկուցումներ կարդացվեցին գիտության տարբեր բնագավառներում ազգային ակադեմիայի ձեռք բերած արդյունքների մասին:

Սարգիս ԲԱԲԱՋԱՆՅԱՆ
Արմենպրեսի թղթակից

ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳՐԵՐ

ՀՀ ԳԱԱ 50-ամյակի առթիվ շնորհավորական հեռագրեր են ստացվել Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Բելառուսի, Վրաստանի, Լիտվայի, Էստոնիայի, Տաջիկստանի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Մոլդովայի ակադեմիաներից, ՀՀ բարձրագույն կրթության և գիտության նախարարությունից, Երևանի պետական համալսարանից, Երևանի բժշկական ինստիտուտից, ամերիկահայ ճարտարագետների և գիտնականների ընկերության նախագահ Սարգիս Բախտիարյանից, այդ ընկերության նախկին նախագահներ Հարութ Պարսամյանից, Վահե Գրեգորից, Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի պրեզիդենտ Միհրան Աղբաբյանից, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամներ Ռոբերտ Գյուլբենկյանից, Էդմոնդ Շյուտցից, Երվանդ Թերզյանից, Մասաո Իտոյից, ԱՄՆ—Հայաստան, «Հայք» գիտահետազոտական հաստատության տնօրեն Բաբկեն Վարդանյանից, Գյուլբենկյան ֆոնդի հայկական բաժնի տնօրեն Զավեն Եկավյանից և ուրիշներից:

°°°

Ընդհանուր ժողովը ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր ակադեմիկոսներ ընտրեց Ռուսաստանի ԳԱ ակադեմիայի պրեզիդենտ Յուրի Օսիպովին և Ուկրաինայի ԳԱ պրեզիդենտ Բորիս Պատոնին:

Հարցազրույց երկնքում

(ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ՎԻԿՏՈՐ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ՀԵՏ ՄԻ ՎԱՂԵՄԻ ՀԱՆԴԻՊՄԱՆ ՄԱՍԻՆ)

Հայաստանի արտասահմանյան տուրիզմի վարչությունում աշխատելու բերմամբ, ես հաճախ էի լինում Մոսկվայում, լուծելով բնագավառի բազմապիսի հարցերը: Դրանք հիմնականում վերաբերում էին նյութական բազային՝ հյուրանոցների և այլ օբյեկտների շինարարությանը և վերանորոգմանը, որը կատարվում էր Մոսկվայի հաշվին: 1986 թվականի դեկտեմբերի 25-ին, գործերս ավարտելով, Երևան էի վերադառնում, սպասում էի «Դոմոդեդովո» օդանավակայանում Երևանից եկող ինքնաթիռին: Այդ նույն ինքնաթիռով պիտի մեկնեի տուն: Վերջապես կեսգիշերին փոքրիկ ավտոբուսը մեզ տանում է մթության մեջ փայլող ինքնաթիռը: Տեղավորվում եմ ցրտաշունչ սրահում: Լուսամուտից երևում է դանդաղ մոտեցող «Չայկան»: Բարձրահասակ մի մարդ ձեռս է բերում մի մեծ պայուսակ և մաշված սև պորտֆելը: Նրա հետևից քայլող բաց գույնի մուշտակով մարդուն տեսնելիս, բոլորը հարգալից լռում են. միջանցքում կանգնած է ակադեմիայի պրեզիդենտ Վիկտոր Համբարձումյանը: Նա նստում է թիկնաթոռին, ողջունում է ինձ: Տրամադրվում եմ պրեզիդենտի հետ երկարատև զրույցին: Շուտով հայտնաբերում եմ, որ համբարձումյանական սովորական զսպվածությունը մնացել է ինքնաթիռից դուրս: Մեր խոսակցությունն անկանոն ստացվեց և այսօր՝ 8 տարի անց, այն շարադրում եմ առանց որևէ փոփոխության, իմ օրագրի գրառումով:

— Ձեր գործերը ինչպե՞ս ընթացան Մոսկվայում,— ընդհատում է խոսակցությունը Վիկտոր Համբարձումյանը:

— Կարծես թե լավ: Ցանկանում ենք այսուհետև էլ Հայաստանում զարգացնել արտասահմանյան տուրիզմը:

— Տարեկան քանի՞ օտարերկրացի եք ընդունում:

— Ավելի քան 70 հազար: Հանրապետության նկատմամբ հետաքրքրությունը մեծ է. ժամանում են գերմանացիները՝ դաշնակցային Գերմանիայից, ֆրանսիացիները, հատկապես բազմաթիվ են տուրիստները սոցիալիստական երկրներից:

— Թիվը փոքր չէ: Երբեք չէի կարող մտածել նման բանակի մասին: Հիշում եմ. մոտավորապես տասը տարի առաջ հետաքրքրվեցի՝ 30 հազար էր: Այժմ՝ 70: Պատկառելի թիվ է: Սակայն նաև դժվար է:

— Այժմ ինքնաթիռները Երևանից ուղղակի թռչում են Պրագա, Բեռլին, շրջանցելով Մոսկվան: Գիտեք, տուրիստներն այնքան էլ չեն սիրում տեղից-տեղ անցնել:

— Իսկ ե՞րբ Բուդապեշտ կըթռչեն: Մենք ակտիվորեն համագործակցում ենք Հունգարական գիտությունների ակադեմիայի հետ: Լսել եմ, նոր հյուրանոց եք կառուցում...

— Վիկտոր Համազասպովիչ, շոգ է, հանեք ձեր մուշտակը:

— Մի քիչ հետո: Գիտե՞ք, վերջերս տարա ողնաշարի վնասվածք. այստեղ, Մոսկվայում սայթաքեցի և ընկա մեջքի վրա: Ողերի տեղաշարժ կայացավ: Ասում են, մեկ սանտիմետրով փոքրացել եմ: Եվ հետո չեմ կարողանում ծանր վերարկու տանել՝ չէ որ 78 տարեկան եմ: Այս մուշտակը հարսս է ձարել: Շատ թեթև է և միաժամանակ տաք:

Օգնում եմ մուշտակը հանելուն և տանում հանդերձարան: Շնորհակալություն է հայտնում, փորձում է ինքը տանել:

— Վիկտոր Համազասպովիչ, ինչպիսի՞ տեղ են գրավում Ձեր կյանքում Ձեր երեխաները:

— Ի՞նչ է նշանակում ինչպիսի՝ ամենակարևոր... թեպետ, ինձ մոտ մի զգացմունք է առաջացել այն մասին, որ ինչ-որ մի փուլում ես սկսել եմ նրանց խանգարել» Որդիս և աղջիկս Մոսկվայում և Լենինգրադում են: Ռուբենը Երևանում է: Դիմել է մեր ակադեմիա ընդունվելու համար: Կանցնի՞, արդյոք, չգիտեմ: Ես չէի ցանկանա, որ նա օգտվի իմ դիրքից... Շուտով կլրանա իմ պրեզիդենտության 40 տարին: Երեխաներս պնդում են իմ հեռանալուն: Խորհում եմ, միգուցե, իրոք, ժամանակն է հեռանալու... Այժմ ինձ համար դժվար պահ է: Երեք օրից հետո տեղի կունենան ակադեմիայի ընտրությունները: Նյարդային աշխատանք է: Գիտե՞ք, շատերը, նույնիսկ անարժանները, ցանկանում են անպայման թափանցել Ակադեմիա: Ճնշում եմ զգում ինձ վրա: Հեռախոսազանգերը, խընամախոսները...

— Իսկ ինչո՞ւ այդ հարցերով չզբաղվեն ձեր օգնականները: Առանձնացեք Բյուրականում...

— Ոչ, այս կարևոր հարցում վերջին խոսքն իմն է, նախագահինը: Եվ հետո՝ Բյուրականում էլ հանգիստ չեն թողնի...

Մատուցողուհին սուրճ է բերում ոչ բոլորին: Միայն պատվավոր ուղևորին: Ես էլ ընկնում եմ նրա ջրերը: Շարժիչների հանդարտ ձայնի տակ ընթանում է մեր անշտապ զրույցը: Հարցնում եմ ակադեմիկոս Սախարովի, այլ այլախոհների մասին:

— Ես կողմնակից չեմ գիտնականին, նրա կարծիքի համար հետապնդելուն: Մարդն ինքը պետք է ունենա իր ամուր համոզմունքը, սկզբունքային համոզմունքը, ես կասեի: Երբեմն ես էլ համաձայն չեմ լինում ինչ-որ հարցի վերաբերյալ, սակայն իմ կարծիքը ենթարկում եմ ընդհանուր, հաստատված կարծիքին: Այլախոհներից շատերը՝ որպիսի բարձրացնեն իրենց վարկը, իրենց գիտնական են հայտարարում, ինչպես օրինակ, Շչառանսկին: Նա պարզապես մի շաղակրատ է, սակայն իրեն գիտնական է ձևացնում:

— Իսկ Օրլովի մասին ի՞նչ կասեք՝ մեր ակադեմիայի թղթակից-անդամի մասին: Այժմ Դուք նրա մասին բացասական եք խոսում, թեպետ ժամանակին համաձայնվել էիք նրա ընտրությանը, որպես թղթակից-անդամ:

— Այո, ես չդիմացա Արտեմ Ալիխանյանի ճնշմանը: Համաձայնեցի մի պայմանով, որ Օրլովը կմնա աշխատելու Հայաստանում: Ես ինչ-որ անբարենպաստ բան էի զգում, սիրտս վկայում էր: Համաձայնեցի... Երբ ֆրանսիական ակադեմիայի արտասահմանյան անդամի դիպլոմը ստանալու կապակցությամբ Փարիզում էի, պատկառելի «Մոնդ» թերթը հարձակում գործեց ինձ վրա՝ «Օրլովի հարցում»: Ստիպված էի նույն «Մոնդ»-ում պատասխան հոդվածով հանդես գալ: Այդ հոդվածը նա այդպես էլ չտեսավ: Սակայն զգել եմ, որ լավ էին տվել:

— Բյուրականի մասին մի քանի խոսք:

— Ես ինքս եմ այդ վայրը ընտրել: Այստեղ արևի ճառագայթները ընկնում են ուղղահայաց կերպով: Դա շատ կարևոր է մեր գործում՝ բարելավում է երկնքի դիտողությունը:

— Իսկ ծովի մակերևույթից 1500 մետր բարձրությո՞ւնը:

— Մայրս Երևանում տառապում էր արյան բարձր ճնշումից: Տարա Բյուրական: Այնտեղ նա բարեկեցիկ ապրեց ևս 15 տարի:

— Իսկ Ձեզ վրա այդ բարձրությունը չի՞ ազդում:

— Բյուրականում ինձ գերազանց եմ զգում:

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

Հարցազրույց երկնքում

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

— Բյուրականցյան Ձեր գինակիցների մասին, նրանցից ոմանց լավ գիտեմ:

— Բենիամին Մարգարյանը համաշխարհային չափագծի մեծություն է: Բնավորությունը միգուցե այնքան էլ քաղցր չէ, սակայն գիտնական է իսկական: Լյուդվիգ Միրզոյանը, Էդուարդ Խաչիկյանը, Էլմա Պարսամյանը, Հրանտ Թովմասյանը՝ ընդունակ գիտնականներ են, նրանցից յուրաքանչյուրն այսօր կարող է լինել ակադեմիայի անդամ:

— Ասում են, իբր, Ձեր հեռանալուց հետո Հայկական ակադեմիան կգլորվի, կներեք, Ղրղզստանի, Թուրքմենստանի մակարդակին...

— Ոչ, համաձայն չեմ դրան: Մենք արժանավոր փոխարինողներ ունենք: Ես ձեզ ասեմ, օրինակ, որ Բյուրականի որոշ աշխատակիցներ իրենց պատրաստակամությունով ոչնչով չեն զիջում, ասենք, Խարաձեին, թեպետ նա շատ մտավորական մարդ էր, ամենակարևորը՝ գիտության խոշոր կազմակերպիչ էր: Ես նկատի ունեմ այն նույն Միրզոյանին, Պարսամյանին, Խաչիկյանին...

Վիկտոր Համազասպովիչ, ինչպես էին դասավորվում Ձեր հարաբերությունները մոսկովյան նշանավոր գիտնականների հետ: Ասում են, որ Ձեզ այնքան էլ չի սիրում այնպիսի մեծություն, ինչպես ակադեմիկոս Զելդովիչն է:

— Սակայն ես նրան ավելի շատ չեմ սիրում,— ծիծաղում է Համբարձումյանը:— Սակայն բանն անձնապես սիրելու կամ չսիրելու մեջ չէ: Ես շատ մոտ էի և շատ հարգալից վերաբերմունք ունեմ Կելդիշի, գիտության մեջ մի այնպիսի հսկայի, ինչպիսին է Կապիցան, նկատմամբ: Ես չըգիտեմ, թե ինչո՞ւ չի սիրում ձեր ասած Զելդովիչը: Եվ հետո, ինձ այդ բացարձակապես չի հուզում: Միգուցե նրա մարդկային սովորական խա՞ղն է: Ես 39 տարեկան էի, երբ ծանոթացա նրա հետ: Հիշում եմ, ինչպես մոտեցա անգլիական խոշորագույն գիտնական Պոլ Դիրակի հետ: Նա քվանտային մեխանիկայի հիմնադիրն էր, Նոբելյան մրցանակի դափնեկիրը: Քեմբրիջի համալսարանում նա գլխավորում էր մի ամբիոն, որը ժամանակին զբաղեցնում էր Նյուտոնը: Դժվարանում եմ ասել, թե Դիրակը գիտե՞ր Զելդովիչի լինելու մասին: Անգլիա վերադառնալիս, Դիրակն իմ մասին պատմել է Կապիցային, ըստ երևույթին, լավը (ավելի ուշ Լեոնիդովիչն ինձ ասաց, որ շատ եմ դուր եկել Դիրակին): Մի քանի տարի անց, երբ ես ակադեմիկոս Վինոգրադովի հետ եկել էի Լոնդոնում թագավորական գիտական ընկերության անդամի դիպլոմը ստանալու առիթով, մեր մասին հոգում էր ոչ այլ ոք, քան ինքը՝ Դիրակը: Վինոգրադովը, չիմանալով Դիրակի հետ մեր բարեկամության մասին, բացականչեց.

— Տես, Վիկտոր Համազասպովիչ, ինքը Դիրակն է մեզ ուղեկցում...

Ինքնաթիռով անցնում է ուղեկցորդուհին.

— Ամրակապիչները կապեք: Մեր ինքնաթիռը վայրէջք է կատարում:

Համբարձումյանն իրար անցավ, փնտրեց ամրակապիչների ծայրերը: Գտավ: Օգնում եմ կապվել, իսկ նա ժպտալով վերհիշում է.

— Պատերազմից հետո այսպիսի ժամանակակից ինքնաթիռներ տակավին չկային: Մենք՝ մի խումբ խորհրդային և անգլիական գիտնականներս մի փոքրիկ ինքնաթիռով Լոնդոնից թռչում էինք Փարիզ: Ընդամենը 10 հոգի էինք: Ես հանգիստ զրուցում էի իմ մոսկովյան գործընկերոջ հետ: Երբ մեզ առաջարկեցին ամրակապիչները կապել, ես չըցանկացա այդ կատարել և այդ մասին ասացի բարձրաձայն: Իմ առջև նստած անգլիացին թեքվեց իմ կողմը և կատարյալ ռուսերենով ասաց.

— Սըր, Միացյալ թագավորության ինքնաթիռներում ամրակապիչները կապելը պարտադիր է...

Շատ տարիներ են անցել, սակայն ես միշտ ենթարկվում եմ այդ ցուցումին...

Համբարձումյանը լռելյայն նայում է լուսամուտից դուրս՝ միգուցե երկնքում ինչ-որ բան է փնտրում...

*Խոսում է ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի նախագահներ Ալեքսանդրովի և Մարչուկի մասին...

— Անատոլի Ալեքսանդրովը, անկասկած, խոշոր գիտնական է: Մարչուկը ավելի շատ հայտնի է որպես ԽՍՀՄ գիտությունների Սիբիրյան բաժանմունքի գիտնական-կազմակերպիչ: Օրերս Ալեքսանդրովը, ելույթ ունենալով ակադեմիայի ընդհանուր ժողովում, հայտարարեց.

— Ես արդեն ծեր եմ, և, ըստ երևույթին, պիտի հեռանամ...

Ես էլ ելույթ ունեցա և պատմեցի մի զվարճալի դեպքի մասին: Վերջերս Նովոսիբիրսկից՝ մաթեմատիկական թեքում ունեցող դպրոցի մի աշակերտից մի նամակ ստացա, որում տղան զարմանքով գրում էր. «Ինչպե՞ս թե, Վիկտոր Համազասպովիչ, Դուք դեռ կենդանի՞ եք»:

—* Վիկտոր Համազասպովիչ, Դուք հանդիպե՞լ եք Ստալինի հետ:

— Ոչ, սակայն տեսել եմ մոտիկից: Նրա 70-ամյակին նվիրված հանդիսավոր ժողովում, ես ելույթ էի ունենում Հայաստանի անունից: Ամբիոն էի բարձրանում, անցնելով Ստալինի կողքով: Անաստաս Միկոյանը հետո ինձ պատմում էր, որ Ստալինը ոչ մի կերպ ինձ չէր կարողանում վերհիշել: Սակայն ասում էր. «Կարծեմ, մենք նրան Ստալինյան առաջին կարգի մրցանակ շնորհեցինք»: Իր հանդիսությունների ժամանակ Ստալինը ոչ մի բան չպատասխանեց: Նույնը եղավ հաջորդ օրը, ընդունելության ժամանակ: Նստած էր քարի պես: Լսում էր...

Վիկտոր Համբարձումյանը վերհիշում էր շատերին, ում հետ վիճակվել էր հանդիպել կյանքում: Նա մի զվարճալի դեպք պատմեց: Մի անգամ գորիսեցի հայրենակիցները Ստալինին մի նամակ հղեցին, որում հայտնում էին, որ հանրահայտ սպառազինողական, տեխնիկական զորքերի գեներալ-լեյտենանտ Համո Ցոլյանը կալվածատիրոջ որդի է: Կարդալով նամակը, Ստալինը Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Գրիգոր Հարությունյանին մակագրեց. «Հաղորդեք գորիսեցիներին, որ եթե նրանց մոտ տակավին կան կալվածատերերի որդիներ, թող ուղարկեն Մոսկվա...»:

— Վիկտոր Համազասպովիչ, «Պրավդայում» մի խումբ գիտնականների նամակի տակ, որում դատապարտվում էր ակադեմիկոս Սախարովի վարքագիծը, չկար Ձեր ազգանունը: Դա անմիջապես նկատվել էր: Իրականում ի՞նչ էր եղել:

— Սախարովի հարցում իմ դիրքորոշումը հայտնի էր. ես վճռականորեն դատապարտում էի նրա քաղաքական գործողությունները: Ինչ վերաբերվում էր նրան, որ թերթում նամակը ստորագրողների թըվում չկար իմ ազգանունը, կարող եմ ասել հետևյալը: Դրանից մի որոշ ժամանակ առաջ մի դեպք էր եղել, երբ մշակույթի գործիչների անունից ինչ-որ նամակի տակ իմ անունն էին դրել, ինձ հետ չհամաձայնեցնելով: Ես աղմուկ բարձրացրի: Ըստ երևույթին, Սախարովի դեպքում հիշել էին իմ դժգոհությունը...

— Վիկտոր Համազասպովիչ, ի՞նչ կարող եք ասել լայնորեն աղմուկ հանած ամերիկյան ՍՕԻ ծրագրի մասին: Չէ՞ որ բացի այլ պարագաներից, այն մտնում է Ձեր գիտական հետաքրքրությունների ոլորտի մեջ:

— «Ստրատեգիական պաշտպանական նախաձեռնություն» ծրագիրը՝ ՍՕԻ-ն իմ կարծիքով, կարող է իրականացվել 20 տարուց հետո, ոչ շուտ: Սակայն հետևանքները կարող են աղետալի լինել: Այժմ ամերիկացիներն արդեն նախապատրաստում են այդ ծրագրի վերաբերյալ գիտական հետազոտությունները: Մենք դեմ ենք դեպի տիեզերք միջուկային զենքի տեղափոխմանը՝ նույնիսկ գիտական հետազոտությունների պայմանով:

— Գիտնականի անձի համար գլխավորը Դուք ի՞նչն եք համարում. մի՞տքը, եռա՞նդը, գիտելիքնե՞րը, պարկեշտությո՞ւնը:

— Այն բոլորը, ինչ թվարկեցիք, ունի գլխավորող նշանակություն: Սակայն ես առանձնապես կընդգծեի գիտնականի պարկեշտությունը: Հիշում եմ տակավին վաղ անցյալը: Մեր ակադեմիայի ընտրությունը պատերազմի դաժան օրերին՝ 1943 թվականին: Հիշում եմ Հովսեփ և Լևոն Օրբելիներին: Դրանք, առանց չափազանցության, հսկաներ էին: Հատկապես Լևոն Օրբելին՝ հռչակավոր ֆիզիոլոգը: 1948 թվականին, գիտության ստալինյան ջարդի եռուզեռին, որը սարքվել էր տխրահռչակ Լիսենկոյի կողմից և իրականացել Ստալինի միջոցով, Էզրաս Հասրաթյանը, ի զարմանս և վրդովմամբ շատերի, խիստ կերպով հանդես եկավ Լևոն Օրբելու դեմ: Էզրասի հետ ես լավ հարաբերությունների մեջ էի, սակայն նրան չներեցի Օրբելու դեմ հարձակումների համար: Խոշորագույն ֆիզիոլոգ, ակադեմիկոս Իվան Բերիթաշվիլին, որը խավարամտության պահին նույնպես մեղադրվեց ամեն մահացու մեղքերում, իր գիտական հայացքներով չէր համաձայնվում Լևոն Օրբելու հետ: Սակայն երբ կաշառված ոհմակը սկսեց «կտցահարել» Օրբելուն, Բերիթաշվիլին վճռականորեն կանգնեց Օրբելու պաշտպանությանը: Չնայած այդ ամենին, Օրբելին մնաց իր հայացքներին հավատարիմ:

Ինքնաթիռը վայրէջք է կատարում: Ինքնաթիռի սանդուղքի մոտ կանգնած է նախագահի Լիմուզինը: Հրաժեշտ տալով, ինձ հարցնում է. քաղաք հասնելու միջոց ունե՞ք: Ձեռքով թափահարեց և դուռը փակեց: Կես ժամ անց պրեզիդենտը զրուցում էր գիտնականների՝ Ֆանարջյանի, Գալոյանի, Սեդրակյանի շրջապատում: Նրանք նախագահին տեղեկացնում էին ակադեմիայի ընտրությունների նախօրյակին տեղի ունեցող իրադարձությունների մասին:

Հենրիկ ԼԻԼՈՅԱՆ

ԱԿԱՆԱՎՈՐ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

Մխիթար Մկրտչի Ջրբաշյան... Դժվար թե Հայաստանում գտնվի մի մաթեմատիկոս, որն այս կամ այն չափով առնչված չլինի նրա հետ: Իսկ ով երբևիցե մոտիկից է շփվել, դժվար թե կարողանա մոռանալ նրա հուզառատ և արդարատենչ խառնվածքը: Եվ ահա Մխիթար Ջրբաշյանը այլևս մեզ հետ չէ: Չափազանց մեծ է այս կորուստը մեր մտավորականության և, ընդհանրապես, ողջ հայ ժողովրդի համար:

Սույն ակնարկով մենք՝ Մ. Ջրբաշյանի աշակերտներս, ուզում ենք պատմել նրա մասին սիրով և երախտագիտությամբ:

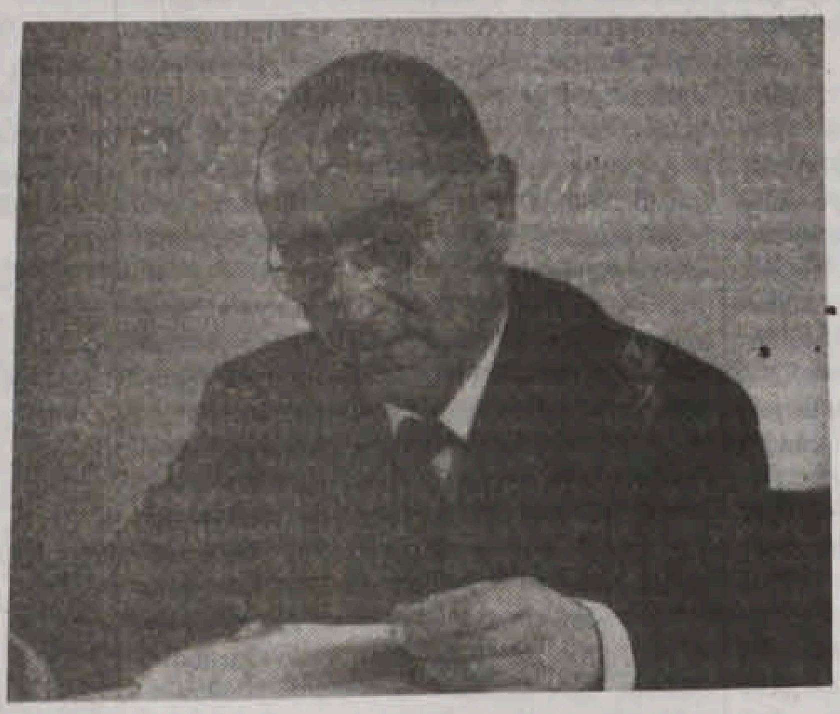

Մ. Ջրբաշյանի ընտանիքը, փրկվելով 1915 թ. եղեռնի արհավիրքներից, Վանից տեղափոխվել էր Երևան, որտեղ և 1918 թ. սեպտեմբերի 11-ին ծնվեց ապագա մեծ գիտնականը: 1936 թ. Մխիթար Ջրբաշյանն ընդունվում է Երևանի պետական համալսարանի ֆիզիկամաթեմատիկական ֆակուլտետը: Ուսանողական տարիներին (իր իսկ խոստովանությամբ) նրա վրա մեծ ազդեցություն ունեցավ Վրույր Թորգոմյանը, որը պատանու մեջ արթնացրեց սեր դեպի մաթեմատիկական բանաձևերի կախարդական աշխարհը: Պատանի Մխիթարի վրա մեծ տպավորություն են թողել Արտաշես Շահինյանի դասախոսությունները, որոնք մղում էին ուսանողներին դեպի նոր, չլուծված խնդիրներ, ոգևորում նրանց, հաղորդում հուզական մեծ լիցք:

1940 թ. Երևան այցելեց Մ. Վ. Կելդիշը: Տա[illegible] երիտասարդ (ընդամենը 29 տարեկան) տաղանդավոր գիտնականը և իր գեղեցկուհի կինը ցանկացել էին այնտեղ անցկացնել ամուսնական մեղրամիսը: Բայց դա ամենևին չխանգարեց Կելդիշին, հույակապ կարդալու անալիտիկ ֆունկցիաների տեսության նորագույն բաժիններին նվիրված իր (Մ. Ջրբաշյանի խոստովանությամբ) փայլուն դասախոսությունները: Դրանք անջնջելի հետք թողեցին Մխիթար Ջրբաշյանի հոգում, մեկընդմիշտ որոշելով նրա ապագա գիտական ստեղծագործության առաջնային ուղղությունները:

Գերազանցությամբ ավարտելով համալսարանը, Մ. Ջրբաշյանը 1942—1945 թթ. սովորում է Երևանի պետական համալսարանի ասպիրանտուրայում (Ա. Լ. Շահինյանի գիտական ղեկավարությամբ) և միաժամանակ աշխատում որպես ասիստենտ: 1945 թ. նա հաջողությամբ պաշտպանում է իր թեկնածուական թեզը, որը մաթեմատիկայի գծով առաջինն էր Երևանի պետական համալսարանում: Հետաքրքիր է, որ այս աշխատության որոշ արդյունքներ շատ տարիներ անց, հիմք հանդիսացան իր իսկ կողմից կառուցված մերոֆորմ ֆունկցիաների ֆակտորիզացիայի մի համընդհանուր տեսության համար:

Ընդամենը 4 տարի անց՝ 1949 թ. Մ. Ջրբաշյանը Մոսկվայի պետական համալսարանում պաշտպանում է իր դոկտորական թեզը (պաշտոնական ընդդիմախոսներն էին՝ Մ. Վ. Կելդիշը, Ա. Օ. Գելֆոնդը, Ա. Ի. Մարկուշևիչը), որն արժանանում է բարձր գնահատականի՝ բազմաթիվ խոշոր մաթեմատիկոսների կողմից: 1953 թ. Մ. Ջրբաշյանը ընտրվում է Հայաստանի ԳԱ թղթակից անդամ, իսկ 1956 թ.՝ իսկական անդամ:

Այդքան երիտասարդ տարիքում արժանանալով բարձր գիտական աստիճանների և կոչումների, Մ. Ջրբաշյանը հավատարիմ մնաց իր ակտիվ, գործունյա բնավորությանը և՛ կրկնապատկված եռանդով ծավալեց վիթխարի գիտական-ստեղծագործական, մանկավարժական, կազմակերպական գործունեություն, որ շարունակվեց մինչև իր կյանքի վերջը: «Մաթեմատիկա» հեղինակավոր ամսագրի հիմնադրման օրից Մ. Ջրբաշյանը հանդիսանում էր նրա անփոփոխ գլխավոր խմբագիրը: Նշենք, որ այս ամսագիրը 1979 թվականից լրիվ թարգմանվում է անգլերեն և հրատարակվում ԱՄՆ-ում: 1971 թ. Մ. Ջրբաշյանը նշանակվում է նոր կազմակերպված մաթեմատիկայի ինստիտուտի տնօրեն և ղեկավարում է այն մինչև 1989 թ.: 1989 թըվականից նա մաթեմատիկայի ինստիտուտի պատվավոր տընօրենն էր: Որպես կանոն, Մ. Ջրբաշյանը մշտական ծավալուն աշխատանք էր տանում իր բազմաթիվ աշակերտների հետ, որոնք այսօր հանդիսանում են բարձրորակ մասնագետներ և աշխատում են ինչպես մաթեմատիկայի ինստիտուտում, այնպես էլ Հայաստանի և նախկին ԽՍՀՄ-ի տարբեր բուհերում և գիտական կենտրոններում: Նրանցից շատերն արդեն ունեն իրենց աշակերտները և, ինչ խոսք, այս գործընթացը կշարունակվի:

Իհարկե, յուրաքանչյուր գիտնականի գնահատականն ի վերջո, տալիս է ժամանակը: Խոսելով Մխիթար Ջրբաշյան գիտնականի մասին, մենք կըփորձենք ներկայացնել այն, ինչն ընկալել ենք որպես նրա աշակերտներ:

Մ. Ջրբաշյանը մշտապես պրպտող, ստեղծագործող մաթեմատիկոս էր: Նրա գիտական ստեղծագործության ընկըզրունքներն էին՝ սիստեմատիկ, քրտնաջան և նպատակասլաց աշխատանքը, մշտական կատարելագործումը, նոր խնդիրների և մեթոդների որոնումը, նորն ընկալելու և յուրացնելու պատրաստակամություն, բծախնդիր վերաբերմունք յուրաքանչյուր սեփական հրապարակմանը: Եթե այս ամենին գումարենք Մ. Ջրբաշյանի բնատուր՝ տաղանդը և արտակարգ աշխատասիրությունը, ապա պարզ կըդառնան նրա փայլուն գիտական նվաճումների ակունքները: Նրա գիտական աշխատանքները մնայուն են և իրենց ծանրակշիռ տեղն են գրավում արդի մաթեմատիկական անալիզի համակարգում:

Մ. Ջրբաշյանը հիմնարար արդյունքներ է ստացել անալիզի ամենատարբեր բնագավառներում: Նա շուրջ 200 գիտական հոդվածների հեղինակ է: Մ. Ջրբաշյանի գրչին են պատկանում երկու հիմնարար մենագրություններ. «Ֆունկցիաների ինտեգրալ ձևափոխություններ և ներկայացումներ կոմպլեքս տիրույթում» (1966, Մոսկվա, «Նաուկա», ռուսերեն) և «Հարմոնիկ անալիզ և եզրային խնդիրներ կոմպլեքս տիրույթում» (1993, Բազել, «Բիրկհոյզեր», անգլերեն): Եկել է այն պահը, երբ կարելի է ասել, որ Մ. Ջրբաշյանի հայտնագործությունները հանդիսանում են դասական մաթեմատիկայի լավագույն նվաճումներից մեկը: Ի դեպ, ժամանակին այդպիսի կարծիք է հայտնել նաև ականավոր մաթեմատիկոս ու ֆիզիկոս, ակադեմիկոս Ն. Ն. Բոգոլյուբովը:

Որպես առաջնակարգ մաթեմատիկոս, Մ. Ջրբաշյանը մեծ համբավ էր վայելում ոչ միայն նախկին ԽՍՀՄ-ում, այլ նաև արտասահմանում: Նա մասնակցել է բազմաթիվ միջազգային կոնֆերանսների և հանդիպումների, հրավիրվել է միջազգային մաթեմատիկական համաժողովների (1974, Վանկուվեր, Կանադա: 1990, Կիոտո, Ճապոնիա): Բոլորովին վերջերս, մեր ուսուցիչն անհատական հրավեր էր ընտացել, մասնակցելու օգոստոսին Բեռնում (Շվեյցարիա) կայանալիք հեղինակավոր կոնֆերանսին: Ավաղ, իրողությունը դաժան գտնվեց նրա նկատմամբ:

Կարծում ենք, ընթերցողին հետաքրքիր կլինի իմանալ նաև Մ. Ջրբաշյանի կարծիքն իր գիտական նվաճումների վերաբերյալ: Ամենակարևորը նա համարում էր հետևյալը. իրեն հաջողվել է ստանալ հիմնարար արդյունքներ՝ անալիզի այն բնագավառներում, որտեղ աշխատել են բազմաթիվ ականավոր մաթեմատիկոսներ, բայց և որտեղ նախորդ առնվազն 30—40 տարում չի նկատվել որևէ էական առաջխաղացում կամ տեղաշարժ:

Այս ակնարկը մեր ուսուցչի մասին կլիներ, անշուշտ, թերի, եթե մենք չանդրադառնայինք նրա մարդկային արժանիքներին:

Ինչ թաքցնենք, Մ. Ջրբաշյանը խստապահանջ էր իր աշակերտների նկատմամբ: Սակայն դա այն խստությունն էր, որ ծնողը դրսևորում է իր սիրելի զավակի նկատմամբ: Նա չէր թողնում, որ աշակերտն ընկղմվի նիրհի մեջ, անընդհատ պահանջում էր աշխատանք, ակտիվություն, գործունեություն: Որովհետև ինքն էլ անդադար որոնումների մեջ էր, ատում էր անգործությունը, ծուլությունը: Բայց պետք էր տեսնել նրա անկեղծ ուրախությունը, երբ աշակերտը լուծում էր առաջարկված խնդիրը:

Մ. Ջրբաշյանը չափազանց հոգատար էր (և գիտական, և կենցաղային առումով) իր աշակերտների նկատմամբ: Սակայն միևնույն ժամանակ նա կարող էր լինել շատ խիստ, եթե մեկնումեկը թույլ տար իրեն մի անվայել արարք: Ուստի, յուրաքանչյուր քայլ կատարելիս, մենք մտածում էինք. իսկ ի՞նչ կասի մեր ուսուցիչը:

Մ. Ջրբաշյանն իր ողջ ապրելակերպով սովորեցնում էր մեզ. գիտության մեջ բարձունքների հասնելու համար պետք է նվիրվել նրան ամբողջովին, անմնացորդ:

Նրա բնորոշ գծերից մեկն էլ հայրենասիրությունն էր: Նա շատ էր ուզում, որ հայկական մաթեմատիկական դպրոցն ընտանա լայն միջազգային ճանաչում, գիտական կապեր հաստատի աշխարհի լավագույն մաթեմատիկական կենտրոնների հետ: Ինչ խոսք, այդ ճանապարհին Մ. Ջրբաշյանը հասավ անժխտելի հաջողությունների, որոնք էապես նըպաստեցին Հայաստանում մաթեմատիկական դպրոցի ձևավորմանը: Մեր ուսուցիչը լայն մտահորիզոնի տեր անձնավորություն էր, որի հետ հետաքրքիր էր քննարկել ոչ միայն գիտական պրոբլեմներ, այլ նաև քաղաքականություն, գրականություն, ազգային խնդիրներ և այլ հարցեր: Պահի ազդեցության տակ նա կարող էր արտասանել մի հուզիչ դրվագ՝ հայ դասական պոեզիայից: Հաճախ, տարբեր հարցերի շուրջ զրուցելիս, առաջ էր քաշում մի դրույթ, բայց և պահանջում էր, որ միանգամից չհամաձայնվենք, վիճենք իր հետ:

Նշենք նաև, որ Մ. Ջրբաշյանին վերին աստիճանի հատկանշական էին քաղաքացիական արիությունը, մշտական պատրաստակամությունը պայքարելու ընդդեմ ամեն տեսակի անարդարության:

Սիրելի ուսուցիչ: Քո մահը, երբ էլ որ այն գար, մեզ համար կլիներ անժամանակ: Բայց կյանքը շարունակվում է, իսկ դու սովորեցրել ես մեզ երբեք չընկճվել, չհանձնվել, միշտ հաղթանակած դուրս գալ փորձություններից: Վըստահ եղիր, որ այդպես էլ կլինի, որովհետև մեզ պահապան է քո պայծառ հիշատակը:

Ակադեմիկոս Մխիթար Ջրբաշյանի աշակերտների անունից՝
Հենրի ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ
Սպարտակ ՌԱՖԱՅԵԼՅԱՆ
Արման ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Ի նպաստ հարազատ ժողովրդի

Երկրաբանության, հատկապես նավթի երկրաբանության, որոնողական և հետախուզման ասպարեզներում համաշխարհային ճանաչում ստացած գիտնական և ինժեներ Գևորգ Չիլինգարյանը ծնվել է 1929 թ. Թբիլիսիում, բժշկի ընտանիքում:

Բարձրագույն կրթությունն ստացել է Պարսկաստանում, հետագայում ավարտել է ԱՄՆ-ի Հարավային Կալիֆորնիայի համալսարանը նավթագիտության ինժեներիա մասնագիտությամբ:

1954 թ. ստացել է գիտության մագիստրոսի, 1956 թ. երկրաբանության և նավթի ինժեներիայի փիլիսոփայության դոկտորի աստիճան, իսկ 1958 թ. արժանացել նույն համալսարանի պրոֆեսորի կոչման: Չիլինգարյանը նշանակված է որպես Կալիֆորնիայի նահանգի պատասխանատու մասնագիտացված երկրաբան ու քիմիկոս և Ամերիկյան նավթային միության նավթի գծով պատասխանատու երկրաբան:

Գ. Չիլինգարյանի պատվավոր գիտական աստիճանների, տիտղոսների ու մրցանակների ցանկը շատ մեծ է: Նա բազմաթիվ երկրների ակադեմիկոսների, համալսարանների, գիտական միությունների անդամ է, իսկ 1993 թ. ընտրըվել է նաև Ռուսաստանի ակադեմիայի անդամ, նա 40 մենագրությունների և 200 գիտական հոդվածների հեղինակ է:

Գ. Չիլինգարյանի գիտական ուսումնասիրությունների շրջանակները շատ լայն են: Կարևորագույն հետազոտությունները նվիրված են տարբեր տիպերի նստվածքային ապարներում տեղի ունեցող հետագա փոխակերպման (դիագենեզի) հարցերին, լայն տարածում ունեցող կարբոնատային ապարների բազմակողմանի ուսումնասիրմանը, նավթերի երկրաքիմիական խոր հետազոտություններին, կարբոնատային ապարներում անսովոր բարձր ճնշումների կանխատեսման նոր մեթոդի մըշակմանը, մանրադիտակի տակ ապարների ծակոտկենության որոշման նոր մեթոդի ստեղծմանը: Վերջին տարիների ընթացքում կարբոնատային ապարների վերաբերյալ հիմնարար ուսումնասիրությունների արդյունքներն ամփոփվել են «Կարբոնատային ապարներ» երկակի մեծածավալ մենագրության մեջ:

Բացի այդ Գ. Չիլինգարյանը մեծ ներդրում ունի հորատման նոր տեխնոլոգիական սխեմաների գիտական հիմնավորումների ասպարեզում: Դա վերաբերվում է՝ հորատման լուծույթների բաղադրության ուսումնասիրման և կարգավորման հարցերին, կարբոնատային նստվածքներից նավթի կորզման բարձրացման նոր մեթոդի մշակմանը, էլեկտրակինետիկ էներգիայի օգնությամբ հորատանցքերի պատերի ամրացման նորագույն եղանակի ներդրմանը, տեսակարար դիմադրողության հարաբերությամբ նավթաբեր ստրուկտուրաներում ջրերի թեքության աստիճանի որոշմանը և այլ ինժեներական լուծումներին:

Գ. Չիլինգարյանը գիտական հետազոտությունները համատեղում է նավթի որոնման և հետախուզման պրակտիկ աշխատանքների հետ: Նա մի շարք խոշոր նավթային ֆիրմաների պրեզիդենտ է, գիտական խորհրդատու և փորձագետ: Նրա գիտական կանխագուշակումները և պրակտիկ աշխատանքները նավթի հանքավայրերի հայտնաբերման ասպարեզում մեծ համբավ են բերել նրան ԱՄՆ-ում, Մեքսիկայում, Հոնդուրասում, Հընդկաստանում, Տայվանում, Չինաստանում և հատկապես Պարսկաստանում: Նավթի և գազի հանքավայրերի հայտնաբերման համար նա արժանացել է այդ երկրների բարձրագույն կառավարական պարգևների: Պարսկաստանի շահի կողմից արժանացել է պատվավոր Էլբուրսի մրցանակի, որն այդ երկրում համազոր է Նոբելյան մրցանակին, իսկ հանքավայրերից մեկը կոչվում է նրա անվամբ:

Ազատ տիրապետելով ռուսերենին, Չիլինգարյանը լավ ծանոթ է նախկին Խորհրդային Միության երկրաբանների գիտական աշխատություններին, բարձր է գնահատում նրանց մակարդակը և մի շարք անգլերեն թարգմանություններով աջակցել է դրանց միջազգային ճանաչմանը: Նա հանդիսանում է «Նավթային գիտություններ՝ և ինժեներիա» և «Էներգիայի աղբյուրներ» գիտական ամսագրերի հիմնադիրներից մեկը և գլխավոր խմբագիրը: Մյուս կողմից Չիլինգարյանի մի շարք խոշոր մենագրություններ լույս են տեսել ռուսերեն լեզվով «Գիտություններ Երկրի մասին» արտասահմանյան գիտնականների հիմնարար աշխատությունների շարքում:

Բացի այդ, Գ. Չիլինգարյանը զբաղվում է հասարակական ազգօգուտ գործունեությամբ՝ նա Կալիֆորնիայի գիտական հետազոտությունների ընկերության հիմնադիրն է, Հարավային Կալիֆորնիայի համալսարանին կից հայկական երաժշտության ամբիոնի ստեղծման նախաձեռնողը: Նրա ղեկավարությամբ այդ համալսարանում կատարելագործվում են նաև Հայաստանից գործուղված երիտասարդ երկրաբաններ:

Գ. Չիլինգարյանը երեք անգամ այցելել է Հայաստան, ծանոթ է մեզ մոտ նավթագազաբերության ուղղությամբ տարվող գիտահետազոտական աշխատանքներին: Մեծ պատրաստակամությամբ իր գիտելիքները, հարուստ փորձը և տարբեր երկրներում ունեցած լայն կապերն օգտագործում է ի նպաստ իր ժողովրդին և հայրենիքի:

Ռ. ՋՐԲԱՇՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի տնօրեն

Ա. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

ՅՈՒ. ՍԱՅԱԴՅԱՆ
Երկրաբանական-հանքաբանական գիտությունների թեկնածու

ՀԱՐԱԶԱՏ ԱՆՈՒՆ

Մեծերի պայծառ համաստեղությունը մեկով ևս նվազեց...

Ակադեմիկոս ՄԽԻԹԱՐ ՋՐԲԱՇՅԱՆ:

Այս անունը ժամանակներից ի վեր համընդհանուր հարգանքի ու ակնածանքի խորհրդանիշ էր ո՛չ միայն գիտական աշխարհում:

Այս անունը հարազատ ու թանկ էր նաև նրա հայրենակիցների համար, որոնք առիթը չէին կորցնում, հըպարտությամբ ու պարծանքով հիշելու և հիշեցնելու մեծանուն գիտնականի վանեցիական ծագումը: Բնական է, որ հայրենակիցներն ավելի մոտիկից և ավելի լավ գիտեին նրա հոգու աշխարհը, հաղորդակից էին նրա մարդկային-քաղաքական տվայտանքներին: Գիտեին, որ ինքնամփոփ, ուշադրության կենտրոնում հայտնվելուց խուսափող իրենց ավանի հայրենակիցը մշտապես այրվում է իր ժողովրդի հոգս ու ցավով, վրդովվում անվերջանալի անարդարություններից: Հայրենակիցներին ծանոթ էր, մանավանդ, Մխիթար Ջրբաշյանի հայրենասիրությունը:

Երեք տարի առաջ, 1991-ին, ես նրան առաջարկեցի միանալ Վան ուղևորվող ուխտագնացների մեր խմբին: Ինչպե՜ս հուզվեց, ինչքա՜ն ափսոսաց, որ առողջական վիճակը թույլ չի տալիս օգտվելու այդ պատեհությունից: Երբ Վանից վերադարձանք և Կոմիտասի անվան կամերային երաժշտության տան դահլիճում հավաքված հասարակությանը պատմում էինք Երկրի մասին, արցունքներ էին գլորվում նաև Մխիթար Ջրբաշյանի աչքերից...

Անցյալ աշնանը հանդիպեցինք փողոցում: Ասացի, որ ուզում ենք նշել Վազգեն Տերոյանի 120-ամյակը: Ուրախացավ, ոգևորվեց: Ասաց.

— Նկատի ունեցեք, Տերոյանը բացառիկ երևույթ է մեր ազգային-ազատագրական պայքարի պատմության մեջ: Ինքն էլ, քույրն էլ՝ Զարուհին՝ ֆենոմենալ կերպարներ են: Նրանց մասին ամեն հայ պետք է իմանա:

Վազգեն Տերոյանին նվիրված հանդիսությանը, չնայած իր անառողջ վիճակին, ներկա էր նաև Մխիթար Ջրբաշյանը՝ բազմազբաղ գիտնականը, իր ժողովրդի արժանավոր զավակներով և ազատության պայքարով հպարտացող մտավորականը, անհանգիստ հայը:

Նա տեսավ իր սիրելի ժողովրդի ազգային զարթոնքը: Ողջունեց բարձրացող արևին և մեկնեց՝ սերունդներին թողնելով իր հզոր մտքի լույսը, իր հայրենանվեր սրտի ջերմությունը:

Լևոն ՄԻՐԻՋԱՆՅԱՆ
«Վասպուրական» հայրենակցական միության նախագահ

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Գլխավոր խմբագիր՝ Ռաֆայել ՂԱԶԱՆՉՅԱՆ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ.
Խիկար ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Գալուստ ԳԱԼՈՅԱՆ, Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ, Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Լորիս ՃԱԼԱՇՅԱՆ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան —19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-26:
Դասիչ՝ 69238: Գրանցման վկ. պայման 838:
Թերթը տպագրվել է ՀՀ կառավարության «Պարբերական» հրատարակչությունում: Հասցեն՝ Արշակունյաց 2: Ստորագրված է տպագրության 2.06.1994 թ.